

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Ärikorralduse instituut

Ann-Maria Ojavee

**MAJANDUSKLASSIDE ABITURIENTIDE
FINANTSKIRJAOSKUS VÕRRELDES TEISTE
ÕPPESUUNDADE ABITURIENTIDEGA**

Bakalaureusetöö

Õppekava TABB02/09, peeriala ärimatus

Juhendaja: Natalja Gurvitš, PhD

Tallinn 2018

Olen koostanud töö iseseisvalt.

Töö koostamisel kasutatud teiste autorite kõikidele töödele,
olulistele seisukohtadele ja andmetele on viidatud.

Ann-Maria Ojavee

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilasekood: 155225TABB

Üliõpilase e-posti aadress: annmaria.ojavee@gmail.com

Juhendaja dotsent Natalja Gurvitš

Töö vastab bakalaureusetöole esitatud nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(ametikoht, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS	5
1. FINANTSKIRJAOSKUSE OLEMUS	7
1.1. Finantskirjaoskuse mõiste ja olulisus.....	7
1.2. Finantskirjaoskust mõjutavad tegurid	9
1.3. Noorte finantskirjaoskus Eestis ja mujal.....	11
1.4. Finantshariduse andmise mõju noorte finantstestadmistele- ja käitumisele..	14
1.5. Finantskirjaoskuse arendamine Eestis.....	16
2. UURINGU METOODIKA JA TULEMUSTE ANALÜÜS	19
2.1. Metoodika	19
2.2. Abiturientide üldine finantskirjaoskus	20
2.3. Majandussuuna abiturientide finantskirjaoskus võrreldes teiste õppesuundade abiturientidega.....	22
2.4. Muude tegurite mõju abiturientide finantskirjaoskusele.....	25
2.5. Järeldused ja ettepanekud.....	31
KOKKUVÕTE	34
KASUTATUD KIRJANDUS.....	36
SUMMARY.....	39
LISAD.....	41
Lisa 1. Küsimustik	41
Lisa 2. Testi tulemused	48

ABSTRAKT

Töö pealkiri on „Majandusklasside abiturientide finantskirjaoskus võrreldes teiste õppesuundade abiturientidega“.

Üha enam rõhutatakse majandus- ja ettevõtlusõppe läbi viimise vajalikkust nii keskkoolis kui ka teiste vanuserühmade hulgas. On tehtud mitmeid uuringuid, mis uurivad Eesti elanike finantskirjaoskust üldiselt, ning mõned kõrgkoolid on teinud ka koolisiseseid uuringuid.

Bakalaureusetöö eesmärk on välja selgitada Eesti keskkoolide majandusklasside ja teiste õppesuundade abiturientide finantskirjaoskuse tase ning võrrelda saadud tulemusi eesmärgiga kinnitada või ümber lükata nende õpilaste tasemevahe. Samuti hinnatakse teiste võimalike tegurite mõju nagu sugu või vanemate haridus noorte täiskasvanute finantskirjaoskusele.

Töö eesmärgi saavutamiseks viidi majandussuundadega koolides läbi elektrooniline ja paber kandjal küsitlus. Küsitluse kaudu selgitas autor välja, millised on abiturientide teadmised erinevatel finantsteemadel. Lisandusid küsimused võimalike tulemusi mõjutavate tegurite kohta nagu õppesuund, sugu, vanemate haridus jne.

Küsitluse tulemusena selgus, et majandusaineid võtvate õpilaste tulemused on märgatavalt paremad kui nende koolikaaslastel. Samuti esineb tasemevahesid, kui jaotada inimesed nende soo, töökogemuse, vanemate haridustaseme ja raamatute hulga järgi kodus. Kõige olulisem tasemevahe on siiski majandusklasside ja teiste õppesuundade abiturientide vahel. See põhjendab omakorda majandushariduse andmise vajalikkust ja kasulikkust, sest kui inimene ei saa oma bioloogilist sugu muuta, siis õppida võib igaüks.

Võtmesõnad: finantskirjaoskus, rahatarkus, abituriendid, finantsteadmised, finantsharidus

SISSEJUHATUS

Finantskirjaoskus on tänapäeva mitmekesisel maailmas väga oluline, sest see mõjutab nii iga inimese majanduslikku heaolu pikemas perspektiivis kui ka riigi üldise majanduskeskkonna stabiilsust. Viimase suure majanduskriisi põhjustas just see, et aina rohkem inimesi pääses ligi kõikvõimalikele finantsteenustele, kuid neil puudusid oskused ja teadmised tegemaks paslike otsuseid nende valikul ja kasutamisel, mis oleks olnud nende kui tarbijate huvides.

Mida haritumad inimesed finantsteemadel on, seda parem on ka nende majanduslik seisund. Sellest tulenevalt on neil võimalik paremini toime tulla katsumustega, mis elu jooksul võivad ette tulla. Olgu selleks haigestumine, töö kaotus või teovõime vähenemine. Finantsprobleemid tekitavad pahatihti inimestele muid isiklikke kuid ka elukvaliteeti mõjutavaid hädasid.

Mineviku vigade kordumise vältimiseks on finantskirjaoskuse taseme parandamise võtnud ette mitmed erinevad riigid. Seda tehakse peamiselt majandusõppe lisamisega koolide õppekavadesse, aga korraldatakse ka teadlikkust tõstvaid seminare, loenguid, konverentse. Enne viiakse aga läbi rahva teadmisi ja oskusi hindavad uuringud, kinnitamaks, et see kõik on ikka vajalik.

Lisaks haridusele on täheldatud seaduspärasid mitmete tegurite ja finantskirjaoskuse taseme vahel. Näiteks on meestel märgatud keskmiselt paremaid finantstadmisi. Samas kui naised on finantskäitumises paremad. Võetakse vähem riske ning jäädakse harvem pettuste ohvriks. Töökogemusega inimestel kipuvad samuti olema paremad teadmised, kui neil, kel see puudub. Noorte inimeste seas mõjutab rahatarkuse taset veel vanemlik eeskuju ja haridus. Peamiselt on täheldatud just emade haridustaseme mõju laste teadmistele.

Selle bakalaureusetöö eesmärk on välja selgitada Eesti keskkoolide majandusklasside ja teiste õppesuundade abiturientide finantskirjaoskuse tase ning võrrelda saadud tulemusi eesmärgiga kinnitada või ümber lükata nende õpilaste tasemevahe. Lisaks hinnatakse, kui määravad võivad lisaks vastavale haridusele olla teised tegurid nagu sugu ja töökogemus. Neid seoseid

uuritakse, kasutades kvantitatiivset uurimismeetodit ning viies läbi vastav küsitlus abiturientide seas, mis kontrollib nii nende teadmisi kui ka teiste võimalike mõjurite olemasolu.

Töö esimeses sisupeatükis toob autor välja finantskirjaoskuse definitsiooni ning olulisuse. Samuti puudutatakse erinevate tegurite mõju finantskirjaoskusele ning tehakse ülevaade rahatarkuse tasemest nii Eesti kui ka välismaa noorte seas. Lisaks näidatakse, milline on finantshariduse andmise mõju inimese hilisematele teadmistele ja käitumisele ning kuidas Eestis täpsemalt finantskirjaoskuse taset tõsta plaanitakse.

Teises sisupeatükis kirjeldab autor põhjalikumalt selles töös kasutatud metoodikat. Tuuakse välja andmete kogumise üksikasjad ning töötlemise viisid. Esitatakse saadud tulemused ja analüüsitakse saadud andmeid. Lisaks teeb autor tulemuste põhjal järeldused abiturientide teadmiste, finantshariduse andmise vajalikkuse ja teiste mõjurite osatähtsuse kohta.

1. FINANTSKIRJAOSKUSE OLEMUS

1.1. Finantskirjaoskuse mõiste ja olulisus

Aegade jooksul on finantskirjaoskust defineeritud erinevalt. Mõne jaoks tähendab finantskirjaoskuse olemasolu seda, et inimene mõistab, kuidas majandus toimib ning mil viisil on kodumajapidamiste finantsotsused mõjutatud üleüldisest majanduslikust olukorrast riigis ja mujal maailmas. Teised defineerivad seda kitsamalt ja mõistavad selle all raha haldamise oskusi nagu eelarve koostamine, säästmine, investeerimine ja vara kindlustamine. (Hailwood ja Widdowson, 2007)

Teemakohasest kirjandusest selgub, et finantskirjaoskuse tähendust kui sellist on mõistetud vähemalt viiel erineval viisil: kui teadmisi raha haldamisest, kui oskust või võimet neid teadmisi kasutada, kui inimese enda poolt tajutud teadmisi, kui head finantskäitumist või kui kogemust raha haldamises. Sellise mitmeti mõistetavuse tõttu on otsustatud mõningatel juhtudel termin riiklikul tasandil defineerida. Näiteks Ameerika Ühendriikides andis PACFL (*President's Advisory Council on Financial Literacy*) hiljem PACFC (... *Capability*) finantskirjaoskusele järgmise tähenduse: võime kasutada teadmisi ja oskusi haldamaks finantsressursse viisil, mis võimaldab eluaegset rahalist heaolu. (Hung *et al*, 2009)

Finantskirjaoskuse edendamise programmi raames, mis loodi aastateks 2013-2020, sai ka Eestis see sõna riiklikul tasandil defineeritud ja seda järgmiselt: „Finantskirjaoskus on oskuste, teadmiste, hoiakute ja käitumiste kogum, mis on vajalik rahaasjades arukate otsuste tegemiseks ja oma pere majandusliku heaolu tagamiseks.“ (Eesti Võlanõustajate Liidu kodulehekülg) Sõnastuses on muidugi erinevusi, kuid on näha, et Eesti ja Ameerika Ühendriikide arusaam finantskirjaoskuse tähendusest on suures plaanis sama.

Aastaid noorte finantskirjaoskust uurinud Lewis Mandell leidis oma 2007. aastal kirjutatud töös, et finantskirjaoskus on võime hinnata uusi ja keerulisi finantsinstrumente ja teha

teadlikke otsuseid instrumentide valikul ja kasutamisel, mis oleks kasutaja pikaajalistes huvides. (Hung *et al*, 2009) Tänapäeval on inimestel võimalik kasutada paljusid erinevaid finantsteenuseid oma raha haldamise hõlbustamiseks, kuid Mandell annab mõista, et kuigi on mõistlik ajaga kaasas käia, tuleb enne mingi teenuse kasutama hakkamist mõista selle olemust ja toimimise viise ning kas see oleks kasutaja pikaajalistes finantshuvides või oleks mõnda muud teenust hoopis kasulikum kasutada.

Finantskirjaoskus on oluline. Tänapäeva arenenud maailmas ei saa üle ega ümber rahast. Igapäevaselt peavad inividid tegema otsuseid, mis puudutavad nende raha ja selle haldamist. Kuidas teha eelarvet? Kui palju säästa? Kui palju kulutada? Kuhu oma säästud investeerida? Kas ja kui kauaks võtta laenu? Millist tüüpi laenu oleks kõige mõistlikum võtta? Kuidas minimeerida nende otsustega kaasnevaid riske? Ja sellest, milline on vastus nendele küsimustele, oleneb suuresti inimese tulevane elustandard ning rahaline kindlustunne. (Hailwood ja Widdowson, 2007)

David L. Remund (2010) tuletab finantskirjaoskuse olulisuse selgitamisel meelde 2008. aastal alguse saanud majanduskriisi, tuues välja, et buumiajal oli Ameerika Ühendriikides kodumajapidamiste säästumäär alla nulli protsendi. Kuigi säästmine on üks osa raha haldamisest, mängib see suurt rolli, kuna on suuresti indiviidi kontrollitav, kui paljud asjad seda ei ole. Suure majandusliku õitsengu ajal säästetud raha pehmendas nii mõnegi inimese jaoks sellele järgnenud suurt langust, kuid kahjuks ei olnud sellised inimesed enamuses.

Sonia Marcolin ja Anne Abraham tõid juba 2006. aastal oma uuringus välja, et kasvanud on finantskirjaoskuse tähtsus Ameerika Ühendriikides ja seda just selle tõttu, et inimestel oli järsku palju lihtsam laenu saada, kui seda oli varasemalt. Vabam ligipääs krediitkaartidele, personaalsetele laenudele, järeldakse võimalused ja muu selline suurendas väga olulisel määral eraisikute tarbimist ning põhjustas omakorda eraisikute ja kodumajapidamiste võlamäära järsu tõusu.

Autorite hinnangul on finantskirjaoskus ääretult oluline vältimaks aga ka lahendamaks finantsprobleeme, mis on omakorda paljude muude isiklike, kuid elukvaliteeti mõjutavate probleemide põhjustajaks. Finantsprobleemid on nimelt üheks väga sagedaseks põhjuseks, miks inimesed otsustavad oma abielu lahutada või neid tabavad vaimse tervise hädad. Finantsraskused võivad suurendada indiviidi isoleeritust muust elukeskkonnast, emotsionaalset stressi, depressiooni ja mõjuda negatiivselt inimese eneseusule ning -hinnangule. (*Ibid*)

Widdowson ja Hailwood (2007) leiavad, et inimeste poolt läbi mõeldud ja teadlikud finantsotsused soodustavad produktiivsemat ressursside jaotust. See aga omakorda tähendab potentsiaalselt kõrgemat majanduskasvu ning vähem volatiilseid majandustsükleid ehk stabiilsemat majanduslikku keskkonda kogu riigi elanik-konnale. Seega võib järeldada, et halvad finantsotsused ei mõjuta ainult isikuid, kes neid otsuseid teevad. Inimeste finantskirjaoskuse olemasolu ja kasv on ka riigi kui terviku huvides oluline.

1.2. Finantskirjaoskust mõjutavad tegurid

Finantskirjaoskuse uuringud on täheldanud üsna suuri erinevusi meeste ja naiste vahel nii finantsteadmistes kui ka -käitumises. Kõige teravamalt tuleb see esile just noorte seas, kus eripärad säästmises, enesekindluses ja võlgades on kõige suuremad. Naised võtavad meestega võrreldes vähem riske oma raha investeerimisel ning tunnevad ennast raha haldamises reeglina ebakindlamalt. (Veeret, 2016) Uuringud näitavad, et naiste finantsteadmised on keskmiselt madalamad ning tunnistatakse vabamalt, et ei teata vastust, kui seda teevad mehed. Samuti toovad Lusardi ja Mitchell (2011) välja Ida- ja Lääne-Saksamaa näitel, et naistel paistab olevat rohkem raskusi finantsturgudel toimuvate arengutega kohanemisega.

Šveitsi leibkondade finantskirjaoskuse uuringus täheldati samuti suuri erinevusi meeste ja naiste teadmiste vahel. Paljud on pidanud erinevuste põhjustajaks meeste domineerimist rahaliste otsuste tegemisel. Seetõttu toodi eraldi välja vallaliste ja suhtes olevate naiste finantsteadmised ning leiti, et viimaste teadmised on keskmiselt kõrgemad. Huvitaval kombel olid aga suhtes olevate meeste teadmised keskmiselt madalamad, kui need olid vallalistel. (Brown ja Graf, 2013)

Eesti finantskirjaoskuse uuringuid kokkuvõttev uuring toob Eesti puhul välja, et kuigi naistel on madalamad finantsteadmised, on naiste finantskäitumine meeste omast parem. Naistel on suurema tõenäosusega eelarve ning säästetakse aktiivsemalt. Konservatiivsema raha haldamise ning vähem aktiivse finantsturgudel osalemise tõttu ei tehta nii riskantseid otsuseid ja langetakse ka vähem tõenäoliselt investeringupettuste ohvriks. Kui meestel on teadmised kõrgemad ja naistel on käitumine parem, siis kokkuvõttes ei esine Eestis sugude vahel statistiliselt olulist finantskirjaoskuse taseme erinevust. (Veeret, 2016) Samasugust tasemete erinevuste puudumist on täheldatud Austraalias. Naised näitasid, vastupidi, finantsteadmiste poolest hoopis veidi paremaid tulemusi kui mehed. (Taylor ja Wagland, 2009)

Indiviidi finantskirjaoskuse tasemes mängib teatavat rolli ka asjaolu, kas inimene töötab või mitte. Need, kes on tööturul aktiivsed osalejad, on kõrgema finantskirjaoskusega kui need, kes ei tööta. Selle erinevuse potentsiaalseteks põhjustajateks on pakutud tööandjapoolseid koolitusi, töö käigus omandatud teadmisi ja oskusi ning kokkupuudet kõrgemalt haritud ja suurema kogemuse pagasiga kolleegidega. (Lusardi ja Mitchell, 2011)

Järgmiseks noorte inimeste finantskirjaoskust mõjutavaks teguriks on vanemlik eeskuju ja haridus. Lusardi ja Mitchell (2010) leidsid oma uurimuses, et huvitaval kombel mängib enam rolli just ema haridustase. Nimelt kui ema oli kõrgharidusega, siis näitasid lapsed keskmiselt kuus protsenti paremaid tulemusi finantstestides kui need, kelle ema oli sellest madalama haridustasemega. Lisaks toodi välja et noored, kelle tulevikuplaanidesse kuulus ülikool, said samuti paremaid tulemusi finantstestide hindavates küsimustes.

Leibkonna sissetulek iseenesest finantstestidele mõju ei avalda, sest väga erineva taustaga inimestel on vähemalt Lääne maailmas võrdväärsed võimalused ligipääsuks teadmistele. Samas selgitab madal sissetulek, miks tehakse teatud finantsotsuseid või käitatakse teatud viisil. Madala sissetulekuga inimesed võtavad näiteks palju tõenäolisemalt laenu, et ots otsaga kokku tulla. Samuti ei püüta madala sissetuleku tõttu leida võimalusi säästmiseks ja investeerimiseks ega tehta pikaajalisi finantsplaanid. Sellest tulenevalt ei ole üllatav, et kõrgema sissetulekuga inimestel on keskmiselt kõrgem finantskirjaoskuse näitaja, kui see on madala sissetulekuga inimestel. Riikide lõikes esinevad kõige suuremad vahed Tšehhis, Ungaris, Iirimaa, Malaisias ning Lõuna-Aafrika Vabariigis. Eesti ja Norra puhul esineb küll sama nähtus, kuid see pole nii märgatav. (Atkinson ja Messy, 2012)

PISA 2012. aasta uuringus täheldati, et riigiti mängis tulemustes rolli ka kooli asukoht. Märgatavad käärid esinesid Austraalias, Uus-Meremaal, Poolas, Tšehhis, Lätis, Venemaal, Slovakkias, Kolumbias. Nimetatud riikide linnades, kus elas rohkem kui 100 000 elanikku, elavate õpilaste tulemused olid keskmiselt paremad kui õpilastel, kes elasid asulates, kus elas vähem kui 3000 inimest. Eesti õpilastest õppis 2012. aastal maakoolides 25 protsenti, mis jäi alla ainult Poola 33 protsendile. Huvitaval kombel olid Eestis maakoolide õpilaste tulemused keskmiselt 20 punkti kõrgemad kui linnakoolide õpilaste omad. Siin võib aga rolli mängida Eesti linnade madal populatsioonitase, mis tähendab, et nad on rahvusvahelises mõistes maa-asulad. (PISA ... 2014)

Ühe võimaliku finantskirjaoskust mõjutava tegurina on välja toodud ka raamatute arvu kodus. See näitab teadlaste arvates kodust teaduslikku kultuuri. See annab aimu, kas kodus

hinnatakse teadmisi. On täheldatud, et perede vanemad, kellel on kodus väikese raamatukogu jagu raamatuid, armastavad rohkem oma teadmisi lastega jagada ning naudivad õpetaja rollis olemist. Kuna haridus ja positiivne vanemlik eeskuju avavad uksi heade töökohtade suunas ja annab selle läbi ka võimaluse hästi teenida, siis võib raamatute olemasolu kodumajapidamises pidada üsna potentsiaalseks finantskirjaoskuse mõjuriks. (Evans *et al*, 2010)

Kokkuvõttes võib öelda, et finantskirjaoskus on mõjutatud mitmetest erinevatest teguritest. Ei piisa ainult hariduse andmisest. Väga palju oleneb sellest, millises keskkonnas inimene on üles kasvanud ning millised on tema eeskujud. Samuti mängib rolli inimese enda kokkupuude finantsotsuste tegemisega ja huvi majandusteemade vastu.

1.3. Noorte finantskirjaoskus Eestis ja mujal

2012. aastal osalesid Eesti viieteistaastased õpilased PISA finantskirjaoskuse taset hindavas uuringus. Kaheksateistkümnne riigi võrdluses olid Eesti noored kolmandal kohal ning tulemus oli statistiliselt oluliselt kõrgem OECD keskmisest. Eesti õpilaste tulemused olid üllatavad kuna mitmed riigid, mida suudeti edestada, lisasid finantshariduse riiklikusse õppeprogrammi varem, kui seda tehti Eestis. Parimaid tulemusi näitas aga Šanghai, olles ka kõigis PISA testides kõige kõrgematel kohtadel, kus finantskirjaoskuse arendamine on õppekava osaks juba 1970. aastast. Kuigi tulemused on võrdluses teiste riikidega pigem head, on ka murekohti nagu investeerimisteenuste tundmine ja eelarve planeerimine. (Riitsalu, 2014) Saar Polli (2012) poolt läbi viidud täiskasvanute uuringust selgus, et alla pooled Eesti leibkonnad peavad eelarveid, seega võib eeldada, et vanemliku eeskuju puudumine on põhjuseks, miks võrreldes muude ülesannetega eelarvet planeerides pigem hätta jäädi.

Saar Polli (2012) uuringust selgub, et noored täiskasvanud (18-29 a.) on keskmiselt kõige vähem majanduslikult kindlustatud, mis on iseenesest mõistetav, sest pole olnud nii palju aega sääste koguda. Samas ei ole nad vanuserühmade arvestuses esimesed, kes peaksid nädala jooksul kodunt välja kolima või laenu võtma, kui põhiline sissetuleku allikas ära kaoks, mis on positiivne näitaja. Toimetuleku raskuste tekkides on aga noored kõige altimad laenama, kui vanemad inimesed proovisid pigem oma kulutusi kärpida.

Samuti ei planeeri noored inimesed teistega võrreldes oma rahaasju kuigi aktiivselt. Plaane tehakse vähem kui kuu aega ette. Faktum & Ariko uuring (2010) näitas, et just noorte täiskasvanute seas on kaugelt enam levinud mõttemall: „Ma elan pigem tänases päevas ega

muretse homse pärast.“ See võib olla põhjuseks, miks noored väga kaugemale ette plaane ei tee. Lisaks on noortel inimestel reeglina vähem kohustusi näiteks pere või eluasemelaenu näol, mis võimaldavad taolise suhtumisviisiga elada.

Peamised raha kogumise ja säästmise viisid on noortel arvelduskontole või sularaha kõrvale panemine, mis on eelistatud ka teistes vanuserühmades. Kui aga tuleks teha väljaminek, mis on võrdne nende igakuise sissetulekuga, siis on noored kaugelt kõige vähem suutelised seda tegema. Investeerimine on kõige atraktiivsem kesk- või kõrgharidusega noortele inimestele ning nad on ka palju riskialtimate. Samas ei näidanud noored parimaid tulemusi inflatsiooni ja investeerimisriske puudutavaid väiteid hinnates, mis toob esile erinevused noorte finantstadmistes ja -käitumises. (Saar Poll, 2012)

2015. aastal Eesti Maaülikoolis läbi viidud uuringust (Hüps), mis uuris sealsete üliõpilaste finantskirjaoskust, selgus, et noored (19-25 a.) hindavad oma teadmisi keskmiselt kõrgemalt, kuid andsid kõige vähem õigeid vastuseid, samas kui kõige vanemad (36+), kes samuti hindavad oma teadmisi kõrgeks, andsid enim õigeid vastuseid. 2017. aastal Tallinna Tehnikaülikooli üliõpilaste seas tehtud uuringust selgus (Ustaal), et majandus-, energeetika- ning matemaatika- ja loodusteaduskonna üliõpilaste finantskirjaoskus on kõige kõrgem. Põhjuseks toodi nende erialade pigem ratsionaalne ja loogiline lähenemine probleemidele ning samuti tihedam matemaatika kasutamine igapäevastes loengutes ja seminarides. Nagu Maaülikooli noored üliõpilased, ei olnud üliõpilased võimelised oma finantstadmisi adekvaatselt hindama ning seos hinnatavate teadmiste ja tegelike teadmiste vahel puudus.

Jaapani, Uus-Meremaa ning Ameerika Ühendriikide keskkooli õpilaste finantskirjaoskuse võrdluses näitasid esimese riigi õpilased keskmiselt parimaid tulemusi. Teadmiste testis olid Jaapani õpilased paremad kõigis uuritud kategooriates: majanduslik mõtlemine, sissetuleku teenimine, säästmine, kulutamine ning krediidi kasutamine, ja raha haldamine. Ameerika Ühendriikide ja Uus-Meremaa õpilaste vahel märkimisväärseid erinevusi ei täheldatud. Samas ei hinnanud uuringu läbi viinud teadlased ühegi riigi (ka mitte Jaapani) koolinoorte finantskirjaoskust rahuldavaks ning eriti tõsteti esile nende suutmatust olemasolevaid teadmisi päris elus rakendada. (Cameron *et al*, 2013)

2009. aastal Austraalia tudengite seas läbi viidud uuring (Taylor ja Wagland) viitab sellele, et noortel on üsna hea ülevaade oma rahaasjadest ning tehakse igapäevaselt mõistlikke otsuseid, kuid finantstadmised erinevate kontseptsioonide ja terminite näol annavad soovida. Tulemus on vastupidine sellele, mida leiti Jaapani, Uus-Meremaa ja Ameerika Ühendriikide

keskkoolide noorte puhul, kus teadmised olid tugevamad kui nende rakendamine igapäevaelus. See võib viidata Austraalia noorte positiivsele vanemlikule eeskujule. Samuti teadvustab valdav osa noori endale finantskirjaoskuse olulisust ning selle positiivset mõju.

Lusardi ja Mitchell leidsid oma uuringus (2010) samuti, et Ameerika Ühendriikide noortel täiskasvanutel ja värskest keskkooli lõpetanutel on madal finantskirjaoskus. Vähem kui kolmandikul uuringus osalenud noortest olid baasteadmised intressimäärade, inflatsioonist ja riski maandamisest. Probleemi teadvustavad ka noored ise, kes tunnistavad, et keskkooli õppekavad ning ülikooli baaskursused võiksid jagada rohkem informatsiooni raha haldamise kohta, mis võimaldaks neil paremini toime tulla võlakoormusega, mille paljud tudengid peavad ülikoolis käimiseks enda õlule võtma.

Šveitsi saksa keelt kõnelevas piirkonnas elavate leibkondade seas läbi viidud uuringus leiti, et 36-50 aastased vastajad on kõige kõrgema finantskirjaoskusega. Noored inimesed on rohkem teadlikud intressi ja riske puudutavates küsimustes, kuid jäävad pigem hätta inflatsiooni kohta käivates küsimustes. Autorid leidsid, et rahvusvaheliste standardite järgi on Šveitsi kodanikud üldiselt kõrgema finantskirjaoskusega, kui seda ollakse mujal maailmas ning noored on keskmiselt sama võimelised tegema mõistlike finantsotsuseid, kui seda on ülejäänud rahvastik. (Brown ja Graf, 2013)

Malaisia keskkoolinoorte seas finantskirjaoskuse uuringu läbi viinud teadlased saadud tulemustega rahul ei olnud. Keskmiselt vastati õigesti 50 protsendile esitatud küsimustest (v.a. demograafilised küsimused). Kuna madal finantskirjaoskus tekitab paljudele inimestele tulevikus finantsprobleeme, leiti, et valitsuse tollal hiljutine otsus tuua 2017. aastast alates Malaisia koolide õppekavadesse personaalset raha haldamist käsitlev aine, oli vägagi põhjendatud. Otsust toetab ka uuringus täheldatud tõsiasi, et äridusega kokku puutunud õpilased näitasid paremaid tulemusi kui need, kellel igasugune kokkupuude äritegevusega puudus. (Arifin *et al*, 2017)

Tšehhi ja Slovakkia keskkooliõpilaste seas läbi viidud uuring näitas erinevaid tulemusi. Näiteks olid õpilaste teadmised säästmisest väga madalad. Mõlema riigi puhul vastas vähem kui 22 protsenti õpilastest õigesti. Samas laenu võtmise kohta olid teadmised märgatavalt kõrgemad, sest slovakkide õigesti vastanute protsent oli üle 80 ning tšehhidel üle 60. Ka maksekaardi kasutamise eeliseid välismaal tundsid õpilased suhtelised hästi. Üle 70 protsendi vastasid õigesti. Kuigi saadud tulemused pole ehk kõige halvemad, täheldasid uuringu autorid keskkoolinoorte vähest huvi majanduse ja selle toimimise vastu, mistõttu peeti oluliseks leida

võimalusi selle parandamiseks. Huvi puudumine on potentsiaalseks põhjuseks, miks tehakse olulisi finantsotsuseid neid korralikult läbi kaalumata ja alternatiive arvestamata ning hiljem kahju kantakse. (Belás *et al*, 2016)

Ghana keskkooliõpilased vastasid keskmiselt 50 protsendile esitatud küsimustest õigesti. Noored olid kõige rohkem kodus just intressi- ja laenuküsimustes. Vähem teati vastuseid finantsplaneerimist, eelarvestamist ja arvelduskrediiti käsitlevatele küsimustele. Selle põhjuseks võib olla ka õpilaste vähene isiklik kokkupuude nende teemadega, samas kui protsendi arvutamine on peamiselt matemaatiline probleem, mida õpetatakse kõigile juba üsna varakult. Nagu teisedki varasemalt mainitud uurimused, tunnistab autor finantskirjaoskuse olulisust ning vajadust seda noorte seas parandada, et minimeerida finantsprobleemide tekkimist tulevikus. (Armstrong, 2015)

Teisisõnu on mitmekülgsed finantstadmised midagi, millele tuleks tähelepanu pöörata. Ka noored ise tunnistavad majandushariduse olulisust ja vajalikkust. Neil on head teadmised kindlates valdkondades, millele arvatavasti kodus ja avalikus elus rohkem tähelepanu pööratakse, kuid alati on teemasid, milles ollakse valdavalt nõrgemad.

1.4. Finantshariduse andmise mõju noorte finantstadmiste- ja käitumisele

Aastate jooksul on tehtud palju muudatusi õppekavades, et suurendada just noorte inimeste finantskirjaoskust. Aga kas keskkoolis majandusaineid läbinud õpilaste finantskirjaoskus on hilisematel aastatel kõrgem, kui see on neil, kes neid aineid ei läbinud? Kas koolis õpitu mõjutab nende õpilaste suhtumist rahasse mõne aasta pärast? Kas suhtutakse soosivamalt näiteks säästmisesse või investeerimisse? Kas raha haldamist käsitlevate ainete läbimine mõjutab kuidagi õpilaste hilisemat finantskäitumist? Kas majandusainete kohustuslikuks muutmine oleks põhjendatud?

Nendele küsimustele otsisid vastust ka Mandell ja Klein (2009). Kõige esimesena uurisid nad säästmisele orienteeritust ning leidsid, et 28,2 protsenti keskkoolis finantskursuse läbinutest olid väga kohusetundlikud. Finantskursuse mitte läbinute protsent oli 20. Samas kui ennast pigem kohusetundlikuna nägid finantskursuse läbinutest taas 28,2 protsenti, siis seekord tundsid teise grupi esindajatest end 40 protsenti pigem kohusetundlikuna, mistõttu ei ole

võimalik teha järeldust, et finantskursuse läbinud inimesed on tulevikus rohkem säästmisele orienteeritud.

Samuti ei leitud statistiliselt olulisi erinevusi käitumises. Finantskursuse läbinud hoidsid näiteks palju tõenäolisemalt oma tuludel ja kuludel silma peal ning ei jäänud kunagi krediitkaardi võla maksetega hiljaks. Samas olid need, kes polnud kursust läbinud, palju optimistlikumad tehtud säästude ja investeringute osas ning olid vähem olnud olukorras, kus makse ei lähe läbi, sest arvel pole piisavalt palju vahendeid. (*Ibid*) Neid tulemusi tuleb ettevaatlikult käsitleda, sest vastanud on pigem oma iseseisva elu alguses ning pikaajaliste finantsplaanide tegemine ja endale sobivate lahenduste leidmine võtab aega.

Walstadi, MacDonaldi ja Rebecki (2010) läbi viidud uuringu tulemused nii pettumust valmistavad ei olnud. Õpilased vastasid finantskirjaoskust hindavale testile nii enne kui ka pärast finantskursuse läbimist pädevate õppejõudude käe all. Analüüsi tulemused näitasid, et kursuse läbimisel oli oluline positiivne mõju finantskirjaoskuse tasemele, kuigi tunnistati, et tulemuste paranemises mängivad üsna olulist rolli ka teised varasemaltki mainitud tegurid nagu õppesuuna tüüp, sugu, tulevikuplaanid ning töökogemus. Samas saadi tulemused võrreldes Mandelli ja Kleini uuringuga suhteliselt lühikese aja jooksul. Läbitud kursuse pikaajalist mõju noorte finantskäitumisele ja -teadmiste pole võimalik adekvaatselt hinnata. Samuti mängib olulist rolli õpetaja võimekus ning läbitavate teemade ulatuslikkus, mida esimese uuringu puhul ei osanud autorid hinnata.

2007. aastal viidi läbi uuring, mis uuris nii keskkooli finantskursuste kui ka ülikooli finantskursuste läbimise mõju finantskirjaoskusele. Ei olnud üllatav, et ainult ülikoolis finantskursuse läbinud olid paremad, kui need kes läbisid ainult keskkoolis finantskursuse, kuid huvitaval kombel olid ainult ülikoolis finantskursuse võtnud inimesed ühe hinde võrra paremad kui need, kes läbisid finantskursusi nii keskkoolis kui ülikoolis. Uuring rõhutab igasuguse finantshariduse andmist, kuid toob välja, et veidi küpsemas eas läbitud kursused kipuvad hilisemas elus olulisemat rolli mängima kui üldhariduskoolis õpitu. On vajadus ka hiljem noorte finantsteadmisi värskendada ja täiendada, kui neil on suurem vabadus, aga ka kohustus ise finantsotsuseid vastu võtta. (Bartholomae *et al*, 2007)

Slovakkia üliõpilaste seas viidi läbi uuring hindamaks finantskursuste õppekavadesse lisamise vajalikkust. Leiti, et üliõpilased, kelle eriala on seotud majandusega, on statistiliselt oluliselt kõrgema finantskirjaoskuse tasemega, kui seda on teised. (Lančarič *et al*, 2015) Tallinna Tehnikaülikooli üliõpilaste seas näitasid kõige paremaid tulemusi matemaatika- ja

loodusteaduskonna tudengid ning majandusteaduskonna tudengid olid tugeval teisel kohal. (Ustaal, 2017) Nendest tulemusest võib järeldada, et finantshariduse andmine on suhteliselt oluline, kuid reaalinetes tugevatel on ilma selleta suhteliselt selge eelis teiste ees.

Johnson ja Sherraden (2007) toovad oma välja, et paljud finantsteadmisi jagavad õppeained ja kursused on piisavad vaid neile õpilastele, kelle pered on suhteliselt heal järjel ning kellel on ligipääs erinevatele institutsioonidele ja teenustele. Ei eitata finantshariduse andmise vajadust, kuid rõhutatakse, et kui saadud teadmisi on võimalik päris elus rakendada või vähemalt päris eluga seostada, siis kinnistuvad need paremini ja jäävad pikemaks ajaks või kogu eluks saatma. Autorid mängivad näiteks mõttega, et igal lapsel on alates tema sünnist säästukonto. Siis oleks koolis õpetatavatel säästmis- ja investeerimistarkustel suurem tähendus ja selle läbi ka olulisem mõju edasises elus.

Kokkuvõttes võib öelda, et teadmised mööda külgi alla ei jookse. Samas rõhutatakse teadmiste kinnistamise vajadust läbi eluliste näidete ja praktika. Seetõttu ei saa kogu rõhku panna keskkooli majandusõppele, sest enamikul noortel ei ole veel täit iseseisvust ega ka kokkupuudet oluliste pikaajaliste finantsotsuste vastuvõtmisega. Keskkoolis majandusõppe läbinutel tuleks samuti hiljem teadmisi värskendada ja täiendada kas ülikoolis või avalikel loengutel ja seminaridel olenemata valitud erialast või elukutsest. Taaskord ei saa eitada ka koduse keskkonna ja eeskuju mõju teadmistele ja nende kinnistumisele.

1.5. Finantskirjaoskuse arendamine Eestis

2010. aastal Rahandusministeeriumi poolt tellitud Faktum & Ariko poolt läbi viidud finantskirjaoskuse uuringu tulemuste põhjal jõuti loogilisele järeldusele, et on vaja tõsta riigi elanike finantsteadmiste ja -käitumise taset. Selle saavutamiseks töötati nii era- kui ka avaliku sektori esindajatest koosneva komisjoni poolt välja programm aastateks 2013-2020. Esiteks defineeris komisjon probleemid, mis ühiskonnas esinevad ning seadis siis nendele vastavalt ka eesmärgid. (Finantskirjaoskuse programm ... 2013)

Lahendust vajavate probleemidena toodi programmis välja:

- inimeste puudulikud teadmised finantsteenustest ning nendega seotud riskidest ja võimalustest;
- finantsteenuste suhteline raskesti mõistetavus;

- kohatine finantsteenuste pakkumine pidamata silmas kliendi võimalusi ja vajadusi;
- inimeste vähene teadlikkus rahaasjade planeerimise ja kontrollimise olulisusest;
- pikaajaliste rahaliste eesmärkide mitte seadmine.

Programmis välja toodud probleemide lahendamiseks määratleti peamised tegevussuunad, mis seda peaksid aitama saavutada ning edukuse hilisemaks hindamiseks on seatud vastavad eesmärkide täitmise indikaatorid. (*Ibid*)

Enne ministeeriumi poolset sekkumist olukorra parandamisse tegelesid juba mitmed teised Eesti organisatsioonid finantskirjaoskuse edendamiseks. Näiteks võib tuua erinevad finantsasutused nagu Swedbank, LHV, Eesti Pank, Tallinna Börs aga ka riiklikud institutsioonid nagu Finantsinspeksioon, Tarbijakaitseamet ja Tallinna Ülikool. (*Ibid*) Pangad võtavad Eestis initsiatiivi peamiselt välismaal asuvate emapankade tõttu. Emapankade kogemuste kõrval on neil aga ka piisavalt palju vabadust, et tegeleda projektidega, mida pigem Eesti kontekstis oluliseks pidada. (Madiste, 2012)

Oma panuse annavad ka erinevad veebikeskkonnad nagu näiteks www.minuraha.ee või www.pensionikeskus.ee. Kuigi probleemiga tegeletakse suhteliselt aktiivselt, on probleemiks see, et mõningad sihtgrupid ja valdkonnad on väga suure tähelepanu all ning osad jäävad tähelepanuta, mida nad aga võib-olla väga vajaksid. (Finantskirjaoskuse programm ... 2013) Näiteks võib tuua põhikoolibaasil õppivate kutsekoolide õpilased, kelle jaoks haridussüsteemis majandusõpe ei eksisteeri. (Saad, 2012)

Reaktsioonina Faktum & Ariko uuringutulemustele otsustas Eesti Majandusõpetajate Selts ka käed külge panna. Koolinoorte asjakohase finantskirjaoskuse andmiseks koostati ligi 250 lehekülje jagu õppematerjali, mida kõik kooliastmed saaksid ainetundide raames kasutada. Arvestatud on vajalikke uue riikliku õppekava ja ainekavade nõudeid. Kõikide klasside õpilased saavad õppematerjalide abil teadmisi nii säästmise ja laenamise, mõistliku rahakasutuse, pangakaardi, kindlustuse kui ka pensioni kohta. Samuti õpitakse kuidas koostada eelarvet ja reisiplaani, orienteeruda rahamaailmas ning planeerida suuremaid oste. (Metsatalu 2013)

Eestis tegeletakse juba mitu aastat üsna aktiivselt finantskirjaoskuse taseme parandamisega. Oma panuse annavad organisatsioonid nii era- kui ka avalikust sektorist. On loodud veebikeskkondi kui ka paber kandjal õppematerjale, jagamaks õpilastele olulisi ja vajalikke teadmisi. Kõigini need teadmised ja võimalused muidugi ei jõua, seega arenguruumi on.

Mõne aasta pärast võib oodata Rahandusministeeriumi poolt ehk uut uuringut, mis näitab, kui tulemuslikud need ühised jõupingutused on olnud.

2. UURINGU METOODIKA JA TULEMUSTE ANALÜÜS

2.1. Metoodika

Erinevate õppesuundade abiturientide finantskirjaoskuse välja selgitamiseks kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit. Andmete kogumiseks viidi läbi ankeetküsitlus, mis koostati *Google Docs* programmis.

Küsitluse baasiks võttis autor Uus-Meremaal, Ameerika Ühendriikides ja Jaapanis läbi viidud ja 2013. aastal avaldatud uuringu ankeedi. Küsimused tõlgiti eesti keelde ning küsitlusest eemaldati need, mis ei sobinud Eesti teistsuguse ühiskonna tõttu või olid elementaarsed. Samuti tuli silmas pidada, et liiga pikkadele küsimustikele ei taheta vastata. Esialgsest 50 küsimusest jäi alles 25.

Uuringu sihtrühmaks olid nii majandus- kui ka muudele suundadel õppivad abiturientid. Küsimustik hõlmas endas erinevaid teemasid: majanduslik mõtlemine, sissetuleku teenimine, säästmine ja investeerimine, kulutamine ja krediidi kasutamine, raha haldamine ning üldandmed. Kokku oli küsimusi 32.

Küsitlus saadeti seitsme keskkooli, mille kodulehelt oli võimalik konkreetselt välja lugeda, et koolil on olemas majandussuund, õppealajuhatajate meilile ning paluti see soovi ja võimaluse korral edastada kõikide õppesuundade abiturientidele. Kirjale vastas kolm kooli, kellest üks ütles ära ning kaks olid huvitatud uuringus osalemisest. Neli kooli ei andnud ei negatiivset ega positiivset vastust.

Kuna uuringus osalemisest huvitatud koolide vastanute määr oli esialgu üsna madal, siis uuris autor võimalust viia uuringut läbi paber kandjal, kuid õppeperioodi lõppemise tõttu ning riigieksamite ootuses polnud selleks võimalik aega leida. Nõustuti aga küsimustiku abiturientidele uuesti saatma. Kahest koolist laekus kokku 19 vastust.

Ühe kooliga, kellele varasemalt mainitud meili ei saadetud, oli autoril varasem kokkulepe, mis võimaldas küsitluse paber kandjal läbi viia. Sellest koolist laekus 95 õpilase vastused. Kolm nendest eemaldati, sest oli selgelt näha, et küsimustele ei olnud tõsiselt vastatud.

Perioodil 5.-20. aprill koguti kokku 111 analüüsikõlblikku ankeeti.

Andmete töötlemiseks kasutas töö autor programmi Microsoft Excel. Veebi teel laekunud vastused eksporditi *Google Docs*ist Microsoft Excelisse ning paber kandjal laekunud vastused sisestati käsitsi.

2.2. Abiturientide üldine finantskirjaoskus

Tabelis 1 on kajastatud kõikide õppesuundade tulemused. Tulemused ei ole täielikult võrreldavad Jaapanis, Uus-Meremaal ja Ameerika Ühendriikide läbi viidud uuringuga, sest selle töö autor vähendas küsimustikku mahtu väga olulisel määral. Samas on suures osas tegu sarnaste küsimustega. Erinevates riikides tehtud testide puhul on noored vastanud õigesti keskmiselt 50 protsendile küsimustest. Igasuguse ette hoiatuseta ja abivahendeid kasutamata, arvestades mujal maailmas läbi viidud testide tulemusi ning hinnangut, et õpilased peaksid olema võimelised vastama vähemalt 60 protsendile küsimusest õigesti, on Eesti abiturientide 68 protsenti positiivne tulemus.

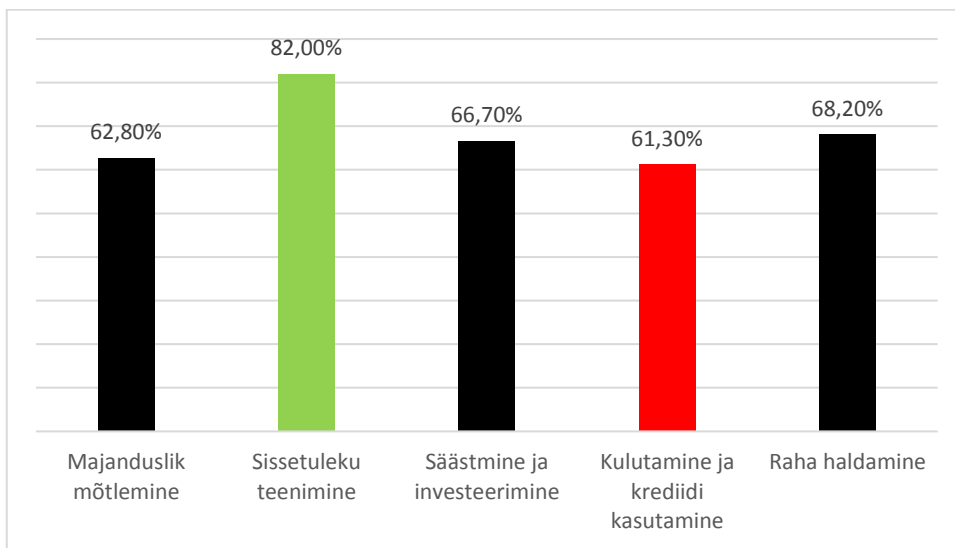
Tabel 1. Testi koondtulemused

Vastanute hulk	111
Keskmine tulemus	17
Keskmine õigete vastuste protsent	68%

Allikas: (Autori koostatud)

Mõned uurijad on aga arvanud, et õpilased peaksid olema võimelised vastama keskmiselt 70 protsendile küsimustest õigesti, et neid pidada finantskirjaoskajateks, sest enamikes hindamissüsteemides annab see õpilasele positiivse hinde (Bowen, 2002). Eesti õpilaste tulemus on seega üsna hea, aga kindlasti on ruumi arenguks. Samuti annaks parema ülevaate suurema hulga erinevate koolide kaasamine.

Joonisel 1 on välja toodud õpilaste tulemused teemade lõikes. Majandusliku mõtlemise teemas tunti kõige paremini kuidas oma finantsseisundit pikema aja vältel parandada (96,4%) ning milline oleks õpilase haridustee mitte jätkamise kulu (88,3%). Kõige rohkem ajas abituriente segadusse väljendi „tasuta lõunaid ei ole olemas“ tähenduse hindamine (29,7%). Õpilased arvavad, et miljonärid pigem pärivad oma vara või on tegevad glamuursetes valdkondades, kui töötavad üle 40 tunni nädalas, mis on rohkem, kui riiklik tööajanorm ette näeb.

Joonis 1. Testi tulemused teemade lõikes

Allikas: (Autori koostatud)

Sissetuleku teenimine oli silmämärgatavalt teema, milles õpilased orienteerusid kõige paremini. Väga kõrget keskmist tulemust tõmbas alla vaid küsimus töötuskindlustusmaks kohta, mida tasuvad nii töötaja kui tööandja (38,7%). Sellised tulemused ei ole üllatavad. Paljudel on juba olemas töökogemus ning neid teemasid kiputakse rohkem nii koolis kui ka kodus käsitlema.

Säätmine ja investeerimine oli teema, kus küsimuste õigete vastuste protsentuaalsed erinevused olid kõige väiksemad. Kõige paremini tunti aga investeringu tururiski tähendust (85,6%) ning kuidas arvutada liitintressi (73,0%). Vähem teati, kuidas arvutada reaalses intressimäära (52,3%) ning lihtaktsia omamise tähendust aktsionärile (53,2%). Autori jaoks on kõige üllatavam aga liitintressi arvutamise tulemus, sest liitintressi arvutamist õpetatakse matemaatikas juba suhteliselt varakult ning tegemist on suhteliselt lihtsa kontseptsiooniga.

Samuti on huvitav see, et ligi pooled õpilased arvavad, et aktsia omandamisega kaasnevad garanteeritud aastased dividendid või kindel intressitulu.

Kulutamise ja krediidi kasutamise tulemused olid seinast sein. Teati, miks võtta laenu (82,0%) ning mis juhtub, kui võtta laenu pigem pikemaks kui lühemaks ajaks (80,2%). Krediidikõlblikkuse (44,1%) ning intressimäära ja inimese suutlikkuse vahel maksta laen tagasi esineva suhte hindamine (42,3%) oli aga abiturientide jaoks keerulisem. Võis oletada, et laenutehingust kasu saajaks hinnatakse laenuandjat mitte nii laenuandjat kui ka laenuvõtjat. Seda teeks arvatavasti ka paljud täiskasvanud. Ütlus „võlg on võõra oma“ on laialt levinud ning laenu võtmist kiputakse pidama negatiivseks nii riiklikul kui ka eraisiku tasandil. Laenu võtmise positiivsed küljed jäävad sedapuhku tähelepanuta, sest eeldatavasti ei võta inimesed laenu eesmärgiga kahju saada.

Raha haldamise teemas teati väga hästi, mis juhtub, kui väljaminekud ületavad sissetulekuid (87,4%) ning millist tüüpi kindlustus kaitseb kohtuprotsessist tuleneva rahalise kahju eest (85,6%). Vähem olid õpilased tuttavad „kõigepealt maksa endale“ kontseptsiooniga (42,3%) ning kohustusliku liikluskindlustuse poolt tagatavaga (57,7%). Veidi üllatav on autori jaoks, et paljud noored ei tea, et kohustuslik liikluskindlustus katab tehtud kahju kolmandale osapoolle, vaid arvavad, et see katab masinale tehtud kahju, kui see on kannatada saanud. Osadel on kindlasti autojuhiload ning õnnetusse võivad sattuda needki, kes autoga ei sõida.

2.3. Majandussuuna abiturientide finantskirjaoskus võrreldes teiste õppesuundade abiturientidega

Tabelis 2 on välja toodud majandussuuna ning kõigi teiste õppesuundade abiturientide koondtulemused. Ootustele vastavalt olid majandussuuna õpilaste tulemused keskmiselt kõrgemad ning seda 1,41 punkti võrra. TTÜ erinevate õppesuundade finantskirjaoskust käsitlevas uuringus (Ustaal, 2017) oli majandusteaduskonna keskmine tulemus, võrreldes teiste teaduskondade keskmise tulemusega, 1,65 punkti võrra suurem.

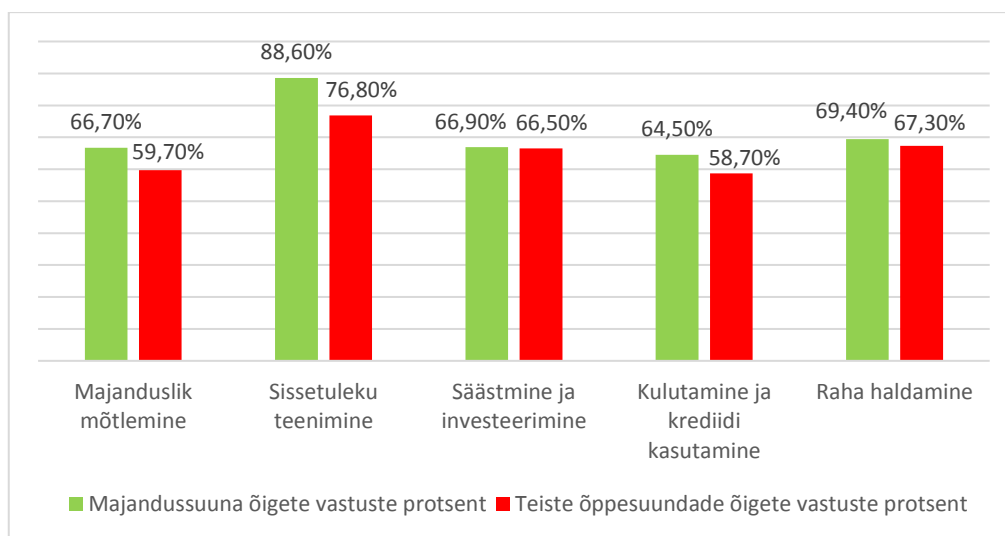
On märgata teatavat tasemevahet õpilaste vahel, kes võtavad majandusaineid või omandavad majandusharidust, ning kes seda ei tee. On positiivne, et kuigi ka edasises hariduskäigus on märgata tasemevahesid, ei ole need oluliselt suurenenud, vaid on sarnases suurusjärgus. See võib vihjata sellele, et suurem iseseisvusmine ja vajadus ise finantsotsuseid tegema hakata on samuti väga heaks õpetajaks.

Tabel 2. Testi tulemused suundade lõikes

	Majandusuund	Muud õppesuunad
Vastanute hulk	49	62
Keskmine tulemus	17,8	16,4
Keskmine õigete vastuste protsent	71,2%	65,6%

Allikas: (Autori koostatud)

Joonisel 2 on kajastatud tulemuste erinevusi teemade lõikes vastavalt õppesuunale. Kõige väiksemad erisused on säästmise ja investeerimise teemas, kus majandussuuna õpilased on vaid 0,4 protsendipunkti paremad kui nende koolikaaslased. Kõige suuremad lõhed esinevad aga sissetuleku teenimise ja majandusliku mõtlemise teemades.

Joonis 2. Testi tulemused teemade lõikes vastavalt õppesuunale.

Allikas: (Autori koostatud)

Esimeses teemas olid tulemused iga küsimuse kohta väga erinevad. Teiste suundade õpilased tundsid majandussuuna õpilastest paremini, kuidas oma finantsseisundit pika aja jooksul parandada ning koolist välja langemise kulu. Majandussuuna õpilased teadsid aga oluliselt paremini, mida tähendab ressursside nappus või mis on enamike miljonäride jõukuse alustalaks.

Sissetuleku teenimise teemas olid majandussuuna abiturientidel oluliselt paremad tulemused kui teistel. Samas vastasid mõlemad esimesele kolmele küsimusele vähemalt 90 protsendise täpsusega. Suurimad käärid tekkisid aga töötuskindlustusmakse küsimuses. Kui 57,1 protsendi majandust õppinud õpilastest teadis, et töötuskindlustusmakset tasuvad nii tööandja kui ka töötaja, siis teiste suundade õpilastest teadis seda vaid 24,2 protsenti. Samuti tekkis neil rohkem raskusi neto- ja brutopalgaga vahelise seose määramisega.

Kolmandas teemas olid tulemused iga küsimuse kohta taaskord väga erinevad. Majandust õppinud oskasid märgatavalt paremini liitintressi ning reaalselt intressimäära arvutada, kuid teadsid vähem tõenäoliselt, mis on tururisk või miks noorena säästmist alustada. Üllataval kombel teadsid teiste suundade õpilased ka üsna oluliselt paremini, et lihtaktsia annab osaluse ettevõttes.

Neljandas teemas oskasid majandusõpilased paremini hinnata, miks laenu on kasulik võtta, kes saab kasu laenuhingust ning mida silmas pidada krediitkõlblikkuse hindamisel. Laenu pikkuse mõju hindamisel maksete suurusele ja intressile oldi protsendipunkti võrra kehvemad, kuid oluliselt halvemini osati hinnata seost intressimäära ning inimese suutlikkuse vahel maksta laenu tagasi.

Raha haldamise teemas on majandusklassides õppivad abiturientid oluliselt rohkem tuttavad „kõigepealt maksa endale“ kontseptsiooniga ning veidi paremini tuntakse, kuidas väljaminekute ülekaal sissetulekute suhtes mõjub inimese majanduslikule olukorrale. Samas tuntakse teistest halvemini, mida eri tüüpi kindlustused endast kujutavad.

Kokkuvõttes võib öelda, et kõige paremini tunnevad majandusklasside abiturientid tööturu iseärasusi. Kuigi on teemasid ja küsimusi, milles ollakse keskmiselt kehvemad, siis on käärid nende puhkudel suhteliselt väikesed. Kui kõige paremal juhul olid teised õppesuuna majandusõpilastest 15,6 protsendipunkti võrra paremad, siis majandusõpilased olid oma parimal juhul teistest õppesuundadest 32,9 protsendipunkti võrra paremad. Arvatavasti on teemasid, mida majandust õppinud abiturientid on läbinud ja teised ei ole. Samas ei ole kooliharidus kõikehõlmav ning nii mõndagi võib ununeda. Võib arvata, et õpilased, kes on majandust õppinud, suudavad testivormis küsimustele vastates aga paremini tunnetada, mis võiks õige vastus olla.

2.4. Muude tegurite mõju abiturientide finantskirjaoskusele

Ei saa eitada, et majandusainete võtmine on positiivse mõjuga finantskirjaoskusele, kuid võib-olla mängivad teooria teises alapeatükis välja toodud tegurid palju olulisemat rolli, kui seda teeb majandusharidus. Eelmises alapeatükis esitatud tulemuste põhjal ei saa väita, et majandussuuna õpilased oleksid igas teemas ja küsimuses teistest peajagu üle.

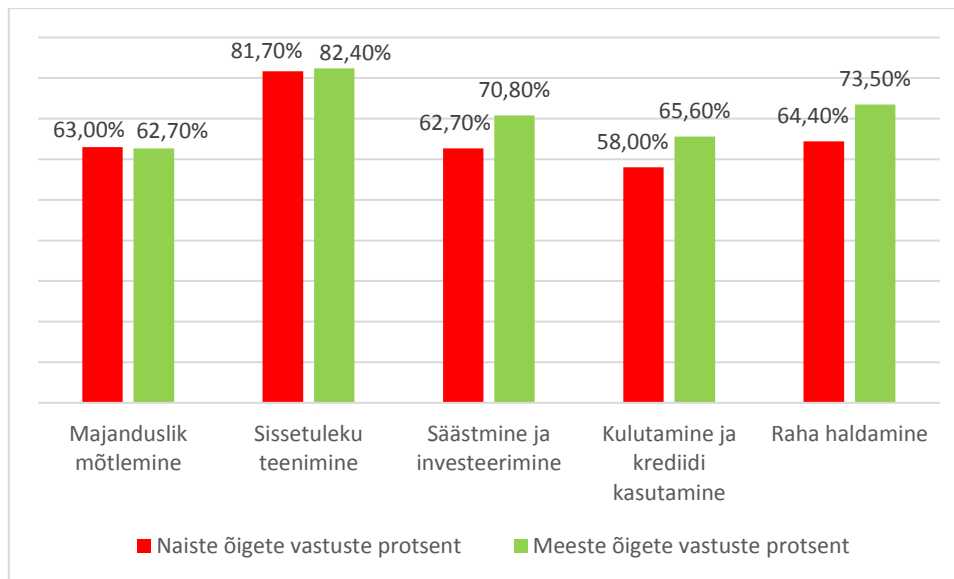
Tabelis 3 on näha, millised olid testi tulemused, kui vaadata vastajate sugu. Noormehed edestavad neiusid keskmiselt 1,1 punkti võrra. See on üsna arvestatav ülekaal, kuigi vahe on väiksem, kui haridust arvesse võttes. Mitmetes varasemates uurimusest on täheldatud noorte meeste suuremat huvi majandusteemade vastu ning sellest tulenevalt ka paremaid teadmisi, mida arvestades ei ole tulemused üllatavad. Samuti olid need üksikud, kes suutsid saada maksimumilähedasi tulemusi, noormehed.

Tabel 3. Testi tulemused vastavalt soole

	Naised	Mehed
Vastanute hulk	59	50
Keskmine tulemus	16,5	17,6
Keskmine õigete vastuste protsent	66%	70,4%

Allikas: (Autori koostatud)

Joonisel 3 on toodud tulemused teemade lõikes. On näha, et noormeeste teadmised on paremad peaaegu igas teemas. Majanduslikus mõtlemises jäädakse vaid väga õrnalt neiuudele alla ning sissetuleku teenimises ollakse omakorda vaid natuke paremad. Järgnevates teemades on tulemused aga 7,6 kuni 9,1 protsendipunkti võrra paremad.

Joonis 3. Testi tulemused teemade lõikes vastavalt soole

Allikas: (Autori koostatud)

Säästmise ja investeerimise teemas on kõige silmatorkavamad erisused meeste ja naiste lihtaktsiat puudutavates vastustes. Noormeestest 72 protsenti teab, et see annab osaluse ettevõttes, kuid neiudest teab seda vaid 35,6 protsenti. Oluliselt paremini osatakse ka liitintressi arvutada. Neiudest halvemini teatakse aga noorena säästmise alustamise eelist kui ka tururiski tähendust.

Neljandas teemas on noormehed igas küsimuses paremate teadmistega. Neidudest palju paremini teatakse aga laenu tehingust kasusaajaid. Viiendas teemas on mehed naistest kõige rohkem üle. Oluliselt paremini teatakse mis juhtub, kui väljaminekud ületavad sissetulekuid ning kohustuslikku liikluskindlustust. Tulemused on vastavalt 16,3 ja 17,2 protsendipunkti võrra paremad. Võib arvata, et viimase põhjuseks on noormeeste suurem huvi autode ja autojuhtimise vastu.

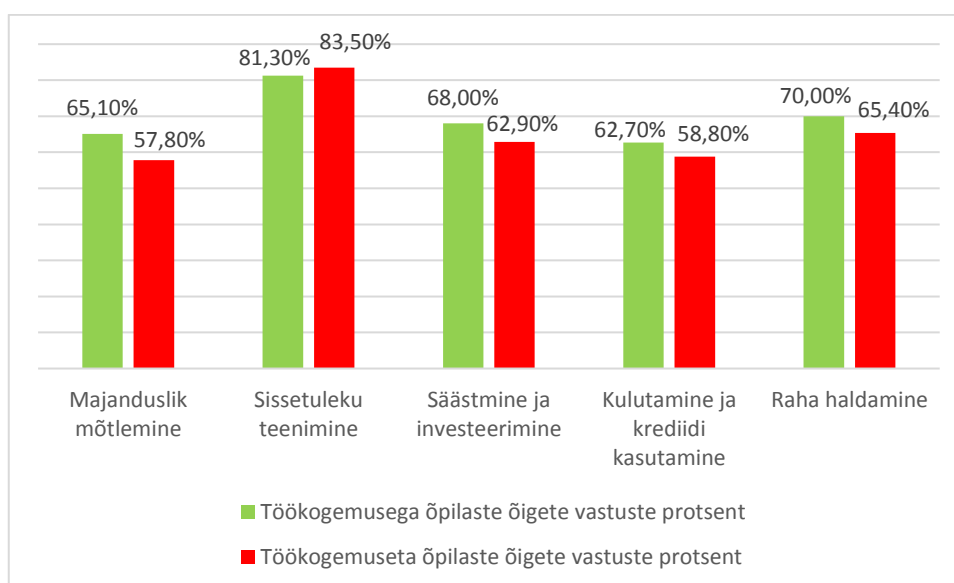
Tabelis 4 on kajastatud tulemused, kui arvestada vastanute töökogemust. Need, kellel on ametlik töökogemus, on tulemused keskmiselt 0,9 punkti võrra paremad. Kui just peres probleeme ei ole, siis võib olla, et töökogemusega noored on läinud tööle eesmärgiga millegi jaoks raha koguda, sooviga investeerida tulevikku või tulevasi õpinguid toetada. See eeldab aga omakorda suuremat huvi finantsteemade vastu.

Tabel 4. Testi tulemused arvestades ametlikku töökogemust

	Ametliku töökogemusega	Ametliku töökogemuseta
Vastanute hulk	75	34
Keskmine tulemus	17,3	16,4
Keskmine õigete vastuste protsent	69,2%	65,6%

Allikas: (Autori koostatud)

Joonisel 4 on tulemused kajastatud taaskord teemade lõikes. Töökogemusega õpilased on paremad kõigis teemades peale sissetuleku teenimise, mis on vastupidine oodatule. Võiks eeldada, et töökogemusega õpilased tunnevad paremini tööturгу puudutavaid küsimusi. Kõige halvemini teati, mis juhtub, kui nõudlus mõne erialase ametikoha suhtes kasvab. Samuti olid vähem selged bruto- ja netopalga vahelised seosed.

Joonis 4. Testi tulemused teemade lõikes vastavalt töökogemusele

Allikas: (Autori koostatud)

Kõige rohkem edestati töökogemuseta noori majanduslikus mõtlemises. Oluliselt paremini (kuigi mitte eriti hästi) tunti väljendi „tasuta lõunaid pole olemas“ tähendust. Samuti teati paremini miljonäride rikkuse saladust ning koolist välja langemise kulu õpilasele. Arvatavasti

oma enda higi ja vaevaga raha teenimine annab uusi kogemusi, avardab noorte silmaringi ja paneb rahale kindlasti teise pilguga vaatama.

Viimases kolmes teemas olid töökogemusega noored samuti rohkem kodus. Mõnes küsimuses oldi vaid natuke paremad, mõnes küsimuses oldi oluliselt paremad. Kui aga töökogemusega noored kippusid milleski paremad olema, siis oli vahe alati väike. See ei tõusnud üle kolme protsendi. Töökogemusega noored tunnevad paremini teemasid, mis puudutavad rahaga millegi ette võtmist, (olgu selleks siis säästmine, investeerimine, laenu võtmine või vara kindlustamine) kui tööturu toimimist.

Tabel 5 näitab, kuidas on keskmine tulemus mõjutatud vanemate haridus-tasemest. Nagu näha, on üle poolte noorte mõlemad vanemad kõrgharidusega. Varasemates uuringutes on täheldatud, et noortel, kelle vanemad on kõrgharidusega, on paremad finantsteadmised. Olulisemat rolli täheldati just ema haridusel. Kuigi valimi suurused on siin väga erinevad, on näha, et kõige olulisemalt mõjutab tulemusi hoopis isa haridustase. Ollakse keskmiselt 2,1-2,2 punkti võrra paremad kui need õpilased, kelle vanematel ei ole kõrgharidust või kelle mõlemal vanemal on kõrgharidus. Neist, kelle emal on kõrgharidus, ollakse paremad 1,4 punkti võrra.

Tabel 5. Testi tulemused vastavalt vanemate haridustasemele

	Vanemad kõrghariduseta	Ema kõrgharidusega	Isa kõrgharidusega	Vanemad kõrgharidusega
Vastanute hulk	16	17	7	69
Keskmine tulemus	16,7	17,5	18,9	16,8
Keskmine õigete vastuste protsent	66,8%	70%	75,6%	67,2%

Allikas: (Autori koostatud)

Näib, et lapse majanduslikele teadmistele on parem, kuid vaid ühel vanemal on kõrgharidus. On keeruline öelda, millest see erinevus tuleneb. Võib-olla on tegu kokkusattumusega ning suurema valimi korral oleksid tulemused veidi teistsugused. On võimalik, et kõrgharidusega vanemad panevad suurt rõhku karjäärile, et oma perele kõike võimaldada, kuid seetõttu veedetakse perega koos vähem aega ning pole võimalik oma teadmisi nii aktiivselt edasi anda. Või ei tulda selle peale. Samuti on võimalik, et kõrgharidusega isad on rahaasjades pädevamad ning jagavad neid teadmisi oma lastega aktiivsemalt, kui seda teevad emad.

Tabelis 6 on toodud tulemused vastavalt sellele, mida õpilane arvas oma teadmistest reaalinetes. Ennast nõrgaks on reaalinetes hinnanud väga vähe noori, kuid nende tulemused on ka tunduvalt madalamad kui teistel. Kõige halvem tulemus, mida ei eemaldatud, oli sellesse rühma kuuluval inimesel. Kui seda mitte arvestada, siis oleks ka reaalinetes nõrkade abiturientide keskmine tulemus 17 punkti juures. Samas on keeruline nende tulemuste pealt üldistusi teha, sest suur osa tulemusest saadi koolist, mis võtab reaalinete õpetamist väga tõsiselt. Samuti ei ole ennast reaalinetes tugevaks või keskmiseks hindavate õpilaste tulemuste vahel olulist erinevust. Nende tulemuste põhjal võib järeldada, et reaalinete oskus finantsteadmistele mõju ei avalda.

Tabel 6. Testi tulemused vastavalt teadmistele reaalinetes

	Reaalinetes nõrk	Reaalinetes tugev	Nii ja naa
Vastanute hulk	6	50	53
Keskmine tulemus	15,0	17,1	17,2
Keskmine õigete vastuste protsent	60%	68,4%	68,8%

Allikas: (Autori koostatud)

Tabelis 7 on välja toodud, milline on koduse raamatute hulga mõju õpilase finantsteadmistele. Varasemates uuringutes on täheldatud, et noored, kellel on kodus rohkem raamatuid, on kõrgemate teadmistega. Praegusel juhul on nende noorte, kellel on kodus kõige vähem raamatuid, keskmiselt madalamad, kui teistel, kuid parimaid tulemusi ei näita sugugi need, kellel on kodus väga palju raamatuid.

Parimad teadmised on nendel, kellel on kodus 201 kuni 1000 raamatut. Üle 1000 raamatuga abituriendid ei ole aga kuigi palju paremad, kui need kellel on alla 200 raamatu. Siin tulevad mängu arvatavasti teised näitajad. Kas kodus on rohkem erialast või ilukirjandust? Kui suur lugeja nooruk ise on? Mida talle endale rohkem lugeda meeldib?

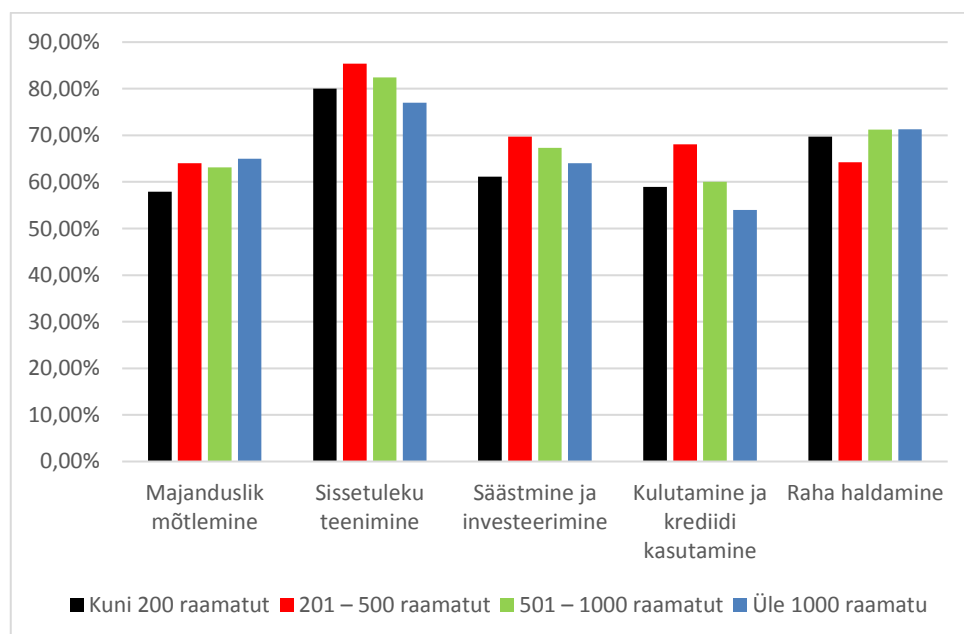
Ometi ei saa eitada, et kui kodus on rohkem raamatuid, siis on nooruk keskmiselt ikkagi kõrgemate teadmistega. Kindlasti ollakse rohkem harjunud lugema, mis omakorda avardab silmaringi ning ollakse teoreetiliselt võimelised paremini loetud tekstist aru saama ja tegema loogilisi järeldusi, isegi kui vastust ei teata, aga on esitatud erinevad vastusevariandid.

Tabel 7. Testi tulemused vastavalt raamatute hulgale kodus

	Kuni 200 raamatut	201 – 500 raamatut	501 – 1000 raamatut	Üle 1000 raamatu
Vastanute hulk	19	37	33	20
Keskmine tulemus	16,3	17,6	17,1	16,5
Õigete vastuste protsent	65,2%	70,4%	68,4%	66%

Allikas: (Autori koostatud)

Majandusliku mõtlemise teemas näitasid parimaid tulemusi need, kellel oli kodus kõige rohkem raamatuid. Selles teemas ei olnud konkreetsed faktiküsimused, vaid tuli leida kõige loogilisem vastus. 201-500 raamatuga abiturientid said kõrgemaid tulemusi järgnevas kolmes teemas, kus olid rohkem konkreetselt faktiküsimusi. Ühes võis teises äärmuses olijad said aga kõige kehvemaid tulemusi.

Joonis 5. Testi tulemused teemade lõikes vastavalt raamatute hulgale kodus
Allikas: (Autori koostatud)

Raha haldamise teemas oli aga nii loogika kui faktiküsimusi. Suurema hulga raamatute omanikud tundsid paremini nii erinevaid kindlustusi, mis juhtub kui sissetulekud on väiksemad kui väljaminekud kui ka „kõigepealt maksa endale“ kontseptsiooni. Üllatuslikult oli kokkuvõttes kõige paremate tulemustega grupp selles teemas halvim. Teistest märgatavalt halvemini tunti just erinevaid kindlustusi.

2.5. Järeldused ja ettepanekud

Eelnevas kolmes alapeatükis esitas autor tehtud uuringu tulemused ja analüüsis saadud vastuseid. Järgnevalt annab autor hinnangu abiturientide üldisele finantskirjaoskusele ja kommenteerib, millist mõju avaldavad erinevad tegurid noorte finantskirjaoskuse tasemele.

Selgus, et abituriendid on võimelised vastama keskmiselt 68 protsendile küsimustest õigesti. Arvestades varasemalt teistes riikides tehtud uuringute tulemusi, mis kasutasid samalaadset testi, kui ka nii Ghanas, Tšehhis, Slovakkias ja Malaisias tehtud teistsuguse testiga uuringuid, siis on Eesti abiturientide finantsteadmised nendest kõrgemad. Noorte teadmisi võib hinnata rahuldavaks, sest Eesti haridussüsteemis annab 68 protsendine tulemus hindeks kolme, mis seda tähendabki. Raske öelda, kas tulevikus on võimalik palju paremate tulemuste poole pürgida, sest nagu selgus, mängivad rolli mitmed muud erinevad tegurid.

Alapeatükis 2.3. tuli välja, et majandusaineid võtnud abiturientidel on 5,6 protsendi-punkti võrra paremad teadmised. Saadud õigete vastuste protsent (71,2%) täidab omakorda ka *Bowen*'i seatud lati, mis eeldab, et noori, kelle tulemused ületavad 70 protsenti, võib pidada finantsteemadel pädevaks. Ka kõigi viie teema lõikes suudeti teisi abituriente oma teadmistega edestada.

Alapeatükis 2.4. selgitati, millised tegurid peale hariduse mõjutavad finantsteadmisi kõige enam. Väikse valimi tõttu ei saa tulemust küll seaduspärana võtta, kuid puhtalt tulemusi vaadates selgub, et parimad teadmised on abiturientidel, kelle isal on kõrgharidus ning emal ei ole. Õigete vastuste protsent 75,6 annab ka juba õige napilt Eesti haridussüsteemis hindeks nelja. Hea tulemus võib olla põhjustatud meeste suuremast huvist finantsteemade, ettevõtluse ja muu sellise vastu vastu ning neid teadmisi jagatakse oma järeltulijatega.

Veidi üllatuslikult ei erine kõrghariduseta vanematega laste tulemused aga kuigi palju nende laste tulemustest, kelle mõlemal vanemal on kõrgharidus. Võib oletada, et kõrgharidusega

vanemate suurem orienteeritus karjäärile vähendab lapsele pühendatavat aega, mistõttu kaasatakse neid ka vähem pere rahaasjadesse.

Finantsteadmised on 4,4 protsendipunkti võrra paremad noormeestel, mis kinnitab varasemaid uuringuid ning on seletatav noormeeste suurema huviga majanduse ja ettevõtluse vastu. Samuti avaldab positiivset mõju noore teadmiste tema töökogemus. Neil on 3,6 protsendipunkti võrra paremad teadmised kui neil, kes pole tööl käinud. Kes on pidanud ise raha teenima, oskavad paremini hinnata selle väärtust. Teatakse paremini ka, mida selle rahaga on võimalik ette võtta.

Mõningal määral mängib rolli ka see, palju on kodus raamatuid. Kõige kõrgemad tulemused on neil, kellel on kodus raamatuid palju, aga mitte liiga palju. Kumbki äärmus ei erinenud oma tulemustes teineteisest kuigi palju. 200 kuni 1000 raamatu omanikud näitasid oma tunduvalt paremaid teadmisi. Üldse mingisugust tähtsust ei omanud aga abiturientide reaalinete oskus.

Kokkuvõttes võib öelda, et teiste maade tulemusi arvestades pole üldiselt Eesti abiturientide teadmistel viga. Selle töö tulemuste põhjal selgus, et kõige enam mõjutab finantsteadmiste taset majandusainete võtmine või mitte võtmine. Järgmine suurim mõjutaja on vanemate haridustase. 4,4 – 4,8 protsendipunkti on tulemused paremad nendel lastel, kelle ühel vanemal on kõrgharidus, kui nendel, kelle vanematel ei ole või on just mõlemal. Seejärel on tugevaks mõjuriks sugu. Noormeeste tulemused oli 4,4 protsendipunkti paremad kui neiudel. Töökogemuse omamine või rohkem kui 200 raamatut kodus suurendab abiturienti finantsteadmisi 3,6 protsendipunkti võrra.

Kuna ilmselgelt on suurimaks finantsteadmiste mõjutajaks vastava hariduse omandamine, siis see kinnitab majandushariduse andmise olulisust ja kasulikkust, sest tegureid nagu vanemate haridus või enda bioloogiline sugu ei ole lastel võimalik muuta. Samas ei saa eitada, et mingil määral õpetab ka elu, sest näiteks töökogemusega noortel on paremad tulemused kui neil, kel see puudub. Lisaks õpitakse ka vigu tehes. See ei tohiks aga olla eesmärk, sest mõned vead on ebameeldivate tagajärgedega, mis võivad kesta palju aastaid.

Teiste õppesuundade õpilastele tuleks selle teadmiste vahe vähendamiseks samuti anda keskkooli jooksul võimalus võtta mõnda majandust või ettevõtlust käsitlevat lisaainet. Kindlasti ei paku paljudele majandus huvi või ei ole teatud määral loomumane, kuid tänapäeva kirjus finantsmaailmas on keerulisem hakkama saada, kui puuduvad teatud

baasteadmised. Pahatahtlike kavatsustega inimestel on olematu finantskirjaoskusega inimesi ka kergem ära kasutada. Keskkoolile järgnev suurem iseseisvumine võib olla madalate teadmistega noortele samuti seda raskem.

Autor näeb vajadust kindlasti ka edaspidi sellelaadseid uuringuid korraldada, et tekiks võrdlusmoment ning oleks võimalik hinnata õpilaste teadmiste muutumist ja loodetavasti paranemist ajas. Samuti soovitaks autor abiturientide teadmisi hindavaid uuringuid edaspidi läbi viia pigem sügissemestril. See võimaldaks kindlasti kaasata rohkem koole, saamaks parema ülevaate nende noorte teadmisest, kes õige pea iseseisvasse või iseseisvamasse ellu astuvad.

KOKKUVÕTE

Finantskirjaoskus on maailmas, kus on väga palju erinevaid finantsteenuseid ning vajadus igapäevaselt võtta vastu raha haldamist puudutavaid otsuseid, üsnagi oluline. Erinevad riigid võtavad inimeste finantskirjaoskuse taseme tõstmist tõsiselt, üritades parandada nii indiviidi kui ka riiklikku majanduslikku heaolu, mis on omavahel rohkem seotud, kui võiks arvata. Sellepärast peetakse väga oluliseks juba varakult inimestele finantshariduse andmist, lisades õppekavadesse finantsteemasid käsitlevaid kas kohustuslikke või vabaaineid.

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada Eesti keskkoolide majandusklasside ja teiste õppesuundade abiturientide finantskirjaoskuse tase, võrrelda saadud tulemusi eesmärgiga kinnitada või ümber lükata nende õpilaste tasemevahe. Lisaks uuriti ka teiste tegurite nagu sugu, töökogemus, vanemate haridus, reaalinete tundmine ja raamatute hulk kodus poolt avaldatavat mõju noorte tulemustele.

Uurimistöö subjektideks olid abituriendid kahel põhjusel. Esiteks, õppetöö läbi viimine on kooliti väga erinev. 12. klasside majandussuuna õpilased on finantsteadmisi jagavad ained aga kindlasti juba läbinud. Teiseks, abituriendid on õige peaaegu asumis iseseisvasse ellu, kus tuleb ka osaliselt või täielikult igapäevaseid finantsotsuseid langetada ja ka nende eest vastutada.

Küsitlusest saadud laekunud andmeid analüüsid selgus, et maailma eri paigus tehtud uuringutest lähtuvalt on Eesti noorte tulemused paremate hulgas. Kui mõnedes riikides suudeti vastata keskmiselt 50 protsendile küsimustest õigesti, siis Eesti abituriendid vastasid keskmiselt 68 protsendile õigesti. See on Eesti haridussüsteemis rahuldavaks tulemuseks.

Oodatult olid majandusklasside õpilased teistes õppesuundades õppivatest eakaaslastest paremad ja seda keskmiselt 5,6 protsendipunkti võrra. Ületati mitmed teadlaste poolt seatud lätid, määratakse kas tegemist on finantsteemadel pädevate inimestega või mitte. Kaaslastest oldi paremad ka kõikide testis toodud teemade lõikes.

Peale majandushariduse andmise olid olulised ka teised varasemalt mainitud tegurid peale ühe. Suurim mõjutaja peale majandushariduse andmist on vanemate haridustase. Kui noore

ühel vanemal oli kõrgharidus, siis oli tema tulemus 4,4 – 4,8 protsendipunkti parem kui nendel lastel, kelle mõlemal vanemal oli kõrgharidus või kummalgi vanemal polnud kõrgharidust. Huvitaval kombel mängis siin isa haridustase suuremat rolli kui ema oma.

Samuti on oodatult tugevaks mõjuriks sugu. Noormeeste tulemused olid keskmiselt 4,4 protsendipunkti paremad, kui need olid neiudel. Töökogemuse omamine või rohkem kui 200 raamatu omamine kodus suurendab abituriendi finantsteadmisi 3,6 protsendipunkti võrra. Reaalainete teadmine või mitte teadmine ei mänginud tulemustes silmämärgatavat rolli.

Miks laste, kelle mõlemal vanemal on või ei ole kõrgharidus, tulemused oluliselt teineteisest ei erinenud võib olla seletatav kõrgharidusega inimeste suurema karjäärile orienteeritusega, mis jätab vähem aega järeלטulijatega veetmiseks ning nende kaasamiseks pere finantsotsuste vastuvõtmisse. Noormeeste kõrgemaid teadmisi kinnitavad mitmed varasemad uuringud, mis on seletatav ka nende suurema huviga majandusteemade ja ettevõtluse vastu, mis on põhjuseks, miks nende teadmised on paremad. Töökogemuse omamise olulisus võib viidata sellele, et need noored tunnevad paremini raha väärtust ning omavad paremat ülevaadet, mida vaba rahaga on võimalik teha. Need, kelle on kodus rohkem raamatuid, on eeldatavasti suurema lugemusega ning neil on avaram silmaring. Samuti ollakse ehk paremini võimelised loetud teksti mõistma ja loogilisi järeldusi tegema.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Abraham, A., Marcolin S. (2006). Financial literacy research: current literature and future opportunities. University of Wollongong Australia.
- Atkinson, A., Messy, F. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing, Paris. Loetud: <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en> (19.03.2018)
- Arifin, N., Azer, I., Ghazali, M., Mat, A., Mohamad, S. (2017). Personal Financial Literacy among High School Students in Raub Pahang, Malaysia. Journal of Engineering and Applied Sciences 12 (9): 2280-2284. Loetud: <http://docsdrive.com/pdfs/medwelljournals/jeasci/2017/2280-2284.pdf> (19.03.2018)
- Armstrong, O. (2015). Financial Literacy among Senior High School Students. Evidence from Ghana. Kwame Nkrumah University of Science and Tehnology. Department of Accounting and Finance. Loetud: <http://ir.knust.edu.gh/bitstream/123456789/8511/1/ARMSTRONG%20OPOKU.pdf> (19.03.2018)
- Bartholomae, S., Fox, J., Peng, TC. (2007). The Impact of Personal Finance Education Delivered in High School and College Courses. The Journal of Family and Economic Issues, Vol. 28, Iss. 2, pp 265-284.
- Belás, J., Nguyen, A., Smrčka, L., Kolembus, J., Cipovová, E. (2016), Financial Literacy of Secondary School Students. Case Study from the Czech Republic and Slovakia, Economics and Sociology, Vol. 9, No 4, pp. 191-206. Loetud: http://www.economics-sociology.eu/files/E&S_9_4_Belas_Nguyen_Smrcka_Kolembus_Cipovova.pdf (19.03.2018)
- Bowen, C. (2002). Financial knowledge of teens and their parents. Financial counseling and planning, Vol. 13(2)
- Brown, M., Graf, R. (2013). Financial Literacy and Retirement Planning in Switzerland. Numeracy: Vol. 6, Iss. 2, Article 6.

- Cameron, M., Calderwood, R., Cox, A., Lim, S., Yamaoka, M. (2013). Personal Financial Literacy Among High School Students in New Zealand, Japan and the United States. University of Waikato. Department of Economics. Working Paper in Economics 13/04
- Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013-2020. (2013). Rahandusministeerium. Loetud: https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/finantskirjaoskusprogramm_20130213_kinnitatud_2.pdf (19.03.2018)
- Eesti Võlanõustajate Liit. Finantskirjaoskus. Loetud: <http://www.evnl.ee/finantskirjaoskus> (12.03.2018)
- Evans, M.D.R., Kelley, J., Sikora, J., Treiman, D. (2010). Family scholarly culture and educational success: Books and schooling in 27 nations. Research in Social Stratification and Mobility. Loetud: <https://www.bvekennis.nl/Bibliotheek/12-0227.pdf> (19.03.2018)
- Finantsalane kirjaoskus Eesti elanike seas. (2010). Faktum & Ariko.
- Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas. (2015). Saar Poll OÜ.
- Hailwood, K., Widdowson, D. (2007). Financial Literacy and its role in promoting a sound financial system. Reserve Bank of New Zealand: Bulletin, Vol. 70, No. 2, pp 37-47.
- Hung, A., Parker, A., Yoong, J. (2009). Defining and Measuring Financial Literacy.
- Hüps, Ü. (2015). EMÜ Majandus- ja Sotsiaalinstituudi üliõpilaste finantskirjaoskuse alased teadmised. Eesti Maaülikool.
- Johnson, E., Sherraden, M. (2007). From Financial Literacy to Financial Capability Among Youth. Journal of Sociology and Social Welfare, September 2007, Volume XXXIV, Number 3
- Lančarič, D., Savov, R., Tóth, M. (2015). Impact of Education on the Financial Literacy: A Case of Slovakia. Trendy v podnikání, 5 (2) 21-27. Loetud: <https://www.dfek.zcu.cz/tvp/doc/akt/2-2015-clanek-3.pdf> (19.03.2018)
- Lusardi, L., Mitchell, O., Curto, V. (2010). Financial Literacy among the Young: Evidence and Implications for Consumer Policy. The Journal of Consumer Affairs, Volume 44, Iss. 2, Summer 2010, Pages 358-380.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S. (2011). Financial Literacy around the World: An Overview. NBER Working Paper No. 17107. Loetud: <http://www.nber.org/papers/w17107> (15.03.2018)

- Madiste, E. (2012). Finantskirjaoskuse edendamine Eestis: Ekspertide hinnang. Tartu Ülikool. Loetud: http://minuraha.ee/public/madiste_egle.pdf (19.03.2018)
- Mandell, L., Klein, L. (2007). Motivation and financial literacy. Financial Services Review: Atlanata Vol. 16, Iss. 2, (Summer 2007): 105-116.
- Mandell, L., Klein, L. (2009). The Impact of Financial Literacy Education on Subsequent Financial Behavior. Journal of Financial Counseling and Planning, Vol. 20, No. 1, 2009.
- Metsatalu, E. (2013). Õpetame lapsed arukalt raha kasutama! Õpetajate leht. Loetud: <http://opleht.ee/2013/09/opetame-lapsed-arukalt-raha-kasutama/> (19.03.2018)
- PISA 2012 Results: Students and Money. Financial Literacy Skills for the 21st century. (2014). Volume VI. OECD Publishing.
- Remund, D. (2010). Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy. The Journal of Consumer Affairs, Vol. 44, No. 2, pp 276-294.
- Riitsalu, L. (2014). Eesti õpilaste finantskirjaoskus PISA 2012 uuringu tulemused.
- Saad, R. (2012). Edukas Eesti: finantsharidus juba põhikoolis. Äripäev. Loetud: <https://www.aripaev.ee/opinion/2012/09/05/edukas-eesti-finantsharidus-juba-pohikoolis> (19.03.2018)
- Taylor, S., Wagland, S. (2009). When it comes to financial literacy, is gender really an issue? Australasian Accounting, Business and Finance Journal, 3 (1).
- Ustaal, M. (2017). Tallinna Tehnikaülikooli üliõpilaste finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse taseme hindamine. Tallinna Tehnikaülikool.
- Veeret, D. (2016). Finantskirjaoskus ja seda mõjutavad objektiivsed ning subjektiivsed tegurid Eesti 2010. ja 2015. aasta finantskirjaoskuse uuringute näitel. Tartu Ülikool.
- Walstad, W., Rebeck, K., MacDonald, R. (2010). The Effects of the Financial Education on the Financial Knowledge of High School Students. The Journal of Costumer Affairs, Vol. 44, No. 2, 2010.

SUMMARY

FINANCIAL LITERACY AMONG HIGH SCHOOL GRADUATE STUDENTS WHO HAVE STUDIED ECONOMICS COMPARED TO THOSE WHO HAVE NOT

Ann-Maria Ojavee

Financial literacy is quite important in a world where there are a lot of different financial services and a need to make money managing decisions every day. Different countries take improving the citizens' financial literacy very seriously in order to improve the economic prosperity of the individuals as well as the country as they are more related than one might think. That is why it is important to start giving financial education to people as soon as possible by adding compulsory or optional subjects to the curriculum that cover financial topics.

The aim of this study was to estimate the financial literacy among Estonian graduate students and to analyse the results to find out whether students who have studied economics have higher financial literacy than those who have not. In addition to that, the study tried to explore how high of an impact do other factors like sex, work experience, education of the parents, knowledge in sciences and the amount of books at home have on financial literacy of the youngsters.

Graduate students were the subjects of this study for two reasons. Firstly, different schools give subjects very differently, but graduate students have definitely passed all the subjects that give financial knowledge. Secondly, the graduate students are soon becoming more independent and they have to start making day to day financial decisions and also be responsible for them.

Analysing the data that was gathered through the quiz, it turned out that out of various studies carried out in the different parts of the world, the Estonian youngsters had very good results.

In some countries the students could on average answer correctly 50 percent of the questions whereas Estonians answered correctly 68 percent of the questions. These results would be passable in the Estonian education system.

As expected, the students in classes where they learned economy were better than others by 5.6 percentage points. The results were also above the benchmarks that several scientists had set, in order to conclude whether the students were knowledgeable on the topic or not. They also had the best results in all the financial topics of the quiz.

Besides giving financial education the other factors were also important except for one. The biggest influencer besides educating people was the level of education of the parents. When one of the parents of the graduate-student had higher education then their results were 4.4 – 4.8 percentage points better than someone whose both parents had higher education or neither did. Interestingly, the father's level of education had more impact on the results than the mother's.

As expected the sex also has influence on the results. Young men's results were on average 4.4 percentage points better than young women's. Having work experience or more than 200 books at home increased the graduate-students financial literacy by 3.6 percentage points. Being good at sciences had no influence what so ever.

Why the youngsters, whose both parents have higher education or neither of them do, results are not very different may be explained by the fact that people with higher education are more career-oriented. That leaves them less time to spend with their children and also makes them less likely to include their children in making financial decisions of the family. Young men having higher levels of knowledge is confirmed by several previous studies and can be explained by them having more interest in financial topics and entrepreneurship which is why they have more knowledge. The importance of having work experience can indicate that these youngsters know the value of money better and have a better overview what one can do with free money. Those with more books at home are presumably well-read. They also might be more able to understand what the text is implying and make logical conclusions.

LISAD

Lisa 1. Küsimustik

Majandusklasside abiturientide finantskirjaoskus võrreldes teiste õppesuundade abiturientidega

Lp. abiturient!

Mina olen Ann-Maria Ojavee ning õpin TTÜ bakalaureuseõppes. Käesolev küsimustik on osa minu lõputööst. Teie (kellest enamik astub õige pea iseseisvasse või vähemalt iseseisvamasse ellu) abiga soovin ma välja selgitada, milline on erinevate õppesuundade finantskirjaoskuse tase ja taseme vahe, ning loodetavasti kinnitada majandusõppe vajalikkust keskkoolis.

Teie teadmised pannakse proovile viiel järgneval teemal: majanduslik mõtlemine, sissetuleku teenimine, säästmine ja investeerimine, kulutamine ja krediidi kasutamine ning raha haldamine. Küsimustik on testivormis ja igale küsimusele on ainult üks õige vastus. Kalkulaatorit vaja ei lähe, aga moraalseks toeks võib muidugi välja tõsta.

Küsimustik on anonüümne ning vastuseid kasutatakse üldistatud kujul. Kui on huvi selle töö tulemuste vastu, siis ilmub see sügise paiku TTÜ raamatukogu digikogusse. Kui soovite aga teada, kuidas Teil isiklikult läks, siis kirjutage küsimustiku lõppu oma e-mail.

Igasuguste küsimuste ja täpsustuste korral kirjutage: annmaria.ojavee@gmail.com

Kivi kotti ja edu ka riigieksamitel!

Teema 1 – Majanduslik mõtlemine

Milline väide käib enamike miljonäride kohta?

- Nad pärisid oma vara
- Nad töötavad rohkem kui 40 tundi nädalas
- Nad töötavad glamuursetes valdkondades nagu sport või meelelahutus
- Nad väldivad aktsiatesse investeerimist selle riskantsuse tõttu

Milline strateegia parandab kõige tõenäolisemalt inimese finantsseisundit pikema aja vältel?

- Krediidi võimaluse kasutamine tarbimaks rohkem kui teenitu seda võimaldaks
- Finantsotsuste kiire vastu võtmine usaldades intuitsiooni
- Võimalikult varakult säästma hakkamine püsiva sissetuleku tekkides
- Võimalikult varakult töökogemuse omandamisele keskendumine, selle asemel et haridusteed jätkata

Lisa 1 järg

Mida tähendab väljend "tasuta lõunaid ei ole olemas"?

- Tasuta lõunad on pettus, kuid neid pole võimalik vältida
- Haruldasi ressursse on vähe ning on seetõttu kallid
- Indiviidid aga mitte ühiskond kannatavad ressurside nappuse tõttu
- Ressursse, mida kasutatakse ühel eesmärgil, oleks saanud kasutada ka mõnel muul eesmärgil

Mõned inimesed ei jõua keskkooli lõpetamiseni, vaid otsustavad ühel või teisel põhjusel haridusteed mitte jätkata. Mis on keskkoolist välja langemise/astumise kulu?

- Madalam palgatase tööturul
- Madalamad intressimäärad laenu võtmisel
- Kõrgemad maksumäärad keskkooli mitte lõpetanutele
- Töötukassa poolt tehtavad kulutused tagamaks võimalikult kõrge tööhõive

Ressursside nappus tähendab, et:

- kõik ressursid on kasutuses
- toodete ja teenuste tootmine on konstantne
- tuleb teha valikuid alternatiivide vahel
- tooted, mida on turul palju, on kõrgema hinnaga

Majanduslike otsuste tegemise esimesed kolm sammu on:

- järelduste tegemine, mudeli konstrueerimine, üldistuste tegemine
- eelduste identifitseerimine, strateegia paika panemine, strateegiale hinnangu andmine
- oluliste faktide kokku kogumine, teooria formuleerimine, simulatsiooni läbi viimine
- probleemi defineerimine, alternatiivide järjestamine, eesmärkide paika panemine

Teema 2 – Sissetuleku teenimine

Milline väide iseloomustab ettevõtjaid?

- Neile meeldib poole kohaga töötada
- Nad on valmis võtma riske
- Nad pigem säästavad kui investeerivad
- Neile meeldib töötada teiste alluvuses

Lisa 1 järg

Inimressurss koosneb:

- aktsiatest ja võlakirjadest
- teadmistest ja oskustest
- tehasest ja seadmetest
- säästudest ja investeeringutest

Mis juhtub kui programmeerijate nõudlus tööturul suureneb?

- Tarkvarade hinnad langevad
- Tarkvarade pakkumine langeb
- Programmeerijate palgad tõusevad
- Tekib rohkem töötuid programmeerijaid

Mis on bruto- ja netopalga vaheline seos?

- Netopalk on brutopalk miinus säästud
- Brutopalk on netopalk miinus säästud
- Brutopalk on netopalk miinus tulumaks, töötuskindlustusmaks ja kohustuslik kogumispension
- Netopalk on brutopalk miinus tulumaks, töötuskindlustusmaks ja kohustuslik kogumispension

Alma käib täiskohaga tööl. Kes tasub töötuskindlustusmakset?

- Alma
- Tööandja
- Alma ja tööandja
- Valitsus

Lisa 1 järg

Teema 3 – Säästmine ja investeerimine

Juha avab kogumishoiuse ning paneb sinna 500€. Aastane intressimäär on 5%. Kui Juha jätab raha rahule, siis kui palju on tal kogumishoiusel raha kahe aasta pärast, eeldades et tegu on liitintressiga?

- Täpselt 505€
- Täpselt 550€
- Vähem kui 550€
- Rohkem kui 550€

Noorena säästmise alustamine on finantsekspertide poolt soovitatav, sest:

- noorena on lihtsam säästa
- hiljem on raskem säästa, eriti kui sissetulek on suurem
- on võimalik saada kõrgemate intressimääradega laenu
- see võimaldab liitintressi enda huvides ära kasutada

Mida kujutab endast investeringuga kaasnev tururisk?

- Investeeringut on keeruline tagasi rahaks teha
- Investeering võib aja jooksul väärtust kaotada
- Investeeritud raha on võimatu tagasi saada
- Investeeringult teenitav intress võib olla suurem kui inflatsioonimäär

Kuidas arvutada investeringu reaalsed intressimäär?

- Nominaalne intressimäär miinus inflatsioonimäär
- Inflatsioonimäär miinus nominaalne intressimäär
- Aastane intressimäär miinus nominaalne intressimäär
- Nominaalne intressimäär miinus aastane intressimäär

Lihtaktsia annab aktsionäri(le):

- osaluse ettevõttes
- kindla intressitulu aastas
- garanteeritud aastased dividendid
- investeringule kindlustuskaitse

Lisa 1 järg

Teema 4 – kulutamine ja krediidi kasutamine

Laenu on kasulik võtta, kuna inimene saab:

- müüa oma vara
- tõsta oma varade netoväärtust
- vähendada riski aktsiatesse investeerimisel
- osta kaupa või teenust täna ning maksta selle eest hiljem

Kes saab kasu laenutehingust?

- Laenuandja
- Laenuvõtja
- Laenuandja ja laenuvõtja
- Mitte keegi

Mida laenuandjad arvestavad, kui nad hindavad inimese krediidikõlbulikkust?

- Perekonnaseisu, sugu, elukohta
- Iseloomu, tagatist, võimekust raha tagasi maksta
- Laenu pikkust, usaldusväarsust, vahendustasu
- Elukutset, sidemeid, tuluallikaid

Kui laenu otsustatakse võtta kümne aasta asemel kolmekümneks aastaks, siis on igakuine makse:

- väiksem ja makstav intress suurem
- suurem ja makstav intress suurem
- väiksem ja makstav intress väiksem
- suurem ja makstav intress väiksem

Milline on suhe intressimäära ja inimese suutlikkuse vahel maksta laen tagasi?

- Suhe on olemas, aga see võib olla nii otsene kui ka kaudne
- Mida tõenäolisemalt inimene raha tagasi maksab seda kõrgem intressimäär
- Mida vähem tõenäolisemalt inimene raha tagasi maksab seda kõrgem intressimäär
- Suhe nende näitajate vahel puudub

Lisa 1 järg

Teema 5 – Raha haldamine

Abe väljaminekud olid sellel kuul suuremad kui sissetulekud. Milline neist väidetest on antud informatsiooni arvestades õige?

- Abe sissetulek oli see kuu väiksem kui eelmisel kuul
- Abe säästud on vähenenud
- Abe sissetulek oli see kuu suurem kui eelmisel kuul
- Abe säästud on kasvanud

"Kõigepealt maksa endale" tähendab, et:

- kõik arved makstakse enne säästmist
- kulutamiseks jääb see, mis säästmisest alles jäi
- püsikulud makstakse enne kui muutuvkulud
- kui rahast jääb puudu, siis kasuta krediitkaarti

Millist tüüpi kindlustus kaitseb kohtuprotsessist tuleneva rahalise kahju eest?

- Vastutuskindlustus
- Õnnetusjuhtumikindlustus
- Pikaajaline elukindlustus
- Kodukindlustus

Mille tagab kohustuslik liikluskindlustus?

- Sissetuleku kui kindlustusevõtja ei ole võimeline peale õnnetust töötama
- Katab kindlustusevõtja masinale ilmastiku, tule või varaste poolt tehtud kahju
- Katab kindlustusevõtja poolt tekitatud varalise kahju kolmandale osapoolle
- Katab masinale tehtud kahju, kui see on õnnetuses kannatada saanud

Üldandmed

Sugu

- Naine
- Mees

Lisa 1 järg

Kool

.....

Õppesuund

.....

Kas Teil on ametlik töökogemus

- Jah
- Ei

Kas Teie emal või/ja isal on kõrgharidus

- Emal on
- Isal on
- Nii emal kui ka isal
- Ei emal ega isal

Kas Te olete tugev reaalinetes?

- Jah
- Ei
- Nii ja naa

Kui palju on Teil hinnanguliselt kodus raamatuid? (Tavaliselt on raamaturiigi ühel meetril 40 raamatut)

- kuni 50
- 51 - 200
- 201 - 500
- 501 - 1000
- üle 1000

E-mail (soovi korral)

.....

Suur tänu Teile vastuste eest!

Lisa 2. Testi tulemused

Teema 1 – Majanduslik mõtlemine

Milline väide käib enamike miljonäride kohta?

- Nad pärisid oma vara – 32 vastust
- **Nad töötavad rohkem kui 40 tundi nädalas** – 55 vastust
- Nad töötavad glamuursetes valdkondades nagu sport või meelelahutus – 17 vastust
- Nad väldivad aktsiatesse investeerimist selle riskantsuse tõttu – 7 vastust

Milline strateegia parandab kõige tõenäolisemalt inimese finantsseisundit pikema aja vältel?

- Krediidi võimaluse kasutamine tarbimaks rohkem kui teenitu seda võimaldaks – 1 vastus
- Finantsotsuste kiire vastu võtmine usaldades intuitsiooni – 2 vastust
- **Võimalikult varakult säästma hakkamine püsiva sissetuleku tekkides** – 107 vastust
- Võimalikult varakult töökogemuse omandamisele keskendumine, selle asemel et haridusteed jätkata – 1 vastus

Mida tähendab väljend "tasuta lõunaid ei ole olemas"?

- Tasuta lõunad on pettus, kuid neid pole võimalik vältida – 21 vastust
- Haruldasi ressursse on vähe ning on seetõttu kallid – 38 vastust
- Indiviidid aga mitte ühiskond kannatavad ressursside nappuse tõttu – 17 vastust
- **Ressursse, mida kasutatakse ühel eesmärgil, oleks saanud kasutada ka mõnel muul eesmärgil** – 33 vastust

Lisa 2 järg

Mõned inimesed ei jõua keskkooli lõpetamiseni, vaid otsustavad ühel või teisel põhjusel haridusteed mitte jätkata. Mis on keskkoolist välja langemise/astumise kulu?

- **Madalam palgatase tööturul** – 98 vastust
- Madalamad intressimäärad laenu võtmisel – 1 vastus
- Kõrgemad maksumäärad keskkooli mitte lõpetanutele – 0 vastust
- Töötukassa poolt tehtavad kulutused tagamaks võimalikult kõrge tööhõive – 12 vastust

Ressursside nappus tähendab, et:

- kõik ressursid on kasutuses – 38 vastust
- toodete ja teenuste tootmine on konstantne – 1 vastus
- **tuleb teha valikuid alternatiivide vahel** – 67 vastust
- tooted, mida on turul palju, on kõrgema hinnaga – 5 vastust

Majanduslike otsuste tegemise esimesed kolm sammu on:

- järelduste tegemine, mudeli konstrueerimine, üldistuste tegemine – 4 vastust
- eelduste identifitseerimine, strateegia paika panemine, strateegiale hinnangu andmine – 22 vastust
- oluliste faktide kokku kogumine, teooria formuleerimine, simulatsiooni läbi viimine – 25 vastust
- **probleemi defineerimine, alternatiivide järjestamine, eesmärkide paika panemine** – 58 vastust

Teema 2 – Sissetuleku teenimine

Milline väide iseloomustab ettevõtjaid?

- Neile meeldib poole kohaga töötada – 0 vastust
- **Nad on valmis võtma riske** – 106 vastust
- Nad pigem säästavad kui investeerivad – 5 vastust
- Neile meeldib töötada teiste alluvuses – 0 vastust

Lisa 2 järg

Inimressurss koosneb:

- aktsiatest ja võlakirjadest – 0 vastust
- **teadmistest ja oskustest** – 109 vastust
- tehasest ja seadmetest – 1 vastus
- säästudest ja investeringutest – 1 vastus

Mis juhtub kui programmeerijate nõudlus tööturul suureneb?

- Tarkvarade hinnad langevad – 5 vastust
- Tarkvarade pakkumine langeb – 2 vastust
- **Programmeerijate palgad tõusevad** – 103 vastust
- Tekib rohkem töötuid programmeerijaid – 1 vastus

Mis on bruto- ja netopalga vaheline seos?

- Netopalk on brutopalk miinus säästud – 0 vastust
- Brutopalk on netopalk miinus säästud – 0 vastust
- Brutopalk on netopalk miinus tulumaks, töötuskindlustusmaks ja kohustuslik kogumispension – 17 vastust
- **Netopalk on brutopalk miinus tulumaks, töötuskindlustusmaks ja kohustuslik kogumispension** – 94 vastust

Alma käib täiskohaga tööl. Kes tasub töötuskindlustusmakset?

- Alma – 17 vastust
- Tööandja – 50 vastust
- **Alma ja tööandja** – 43 vastust
- Valitsus – 1 vastus

Lisa 2 järg

Teema 3 – Säästmine ja investeerimine

Juha avab kogumishoiuse ning paneb sinna 500€. Aastane intressimäär on 5%. Kui Juha jätab raha rahule, siis kui palju on tal kogumishoiusel raha kahe aasta pärast, eeldades et tegu on liitintressiga?

- Täpselt 505€ - 3 vastust
- Täpselt 550€ - 7 vastust
- Vähem kui 550€ - 20 vastust
- **Rohkem kui 550€** - 81 vastust

Noorena säästmise alustamine on finantseksperptide poolt soovitatav, sest:

- noorena on lihtsam säästa – 27 vastust
- hiljem on raskem säästa, eriti kui sissetulek on suurem – 5 vastust
- on võimalik saada kõrgemate intressimääradega laenu – 2 vastust
- **see võimaldab liitintressi enda huvides ära kasutada** – 77 vastust

Mida kujutab endast investeringuga kaasnev tururisk?

- Investeringut on keeruline tagasi rahaks teha – 7 vastust
- **Investeering võib aja jooksul väärtust kaotada** – 95 vastust
- Investeeritud raha on võimatu tagasi saada – 3 vastust
- Investeeringult teenitav intress võib olla suurem kui inflatsioonimäär – 5 vastust

Kuidas arvutada investeeringu reaalsed intressimäära?

- **Nominaalne intressimäär miinus inflatsioonimäär** – 58 vastust
- Inflatsioonimäär miinus nominaalne intressimäär – 19 vastust
- Aastane intressimäär miinus nominaalne intressimäär – 18 vastust
- Nominaalne intressimäär miinus aastane intressimäär – 11 vastust

Lihtaktsia annab aktsionäri(le):

- **osaluse ettevõttes** – 59 vastust
- kindla intressitulu aastas – 25 vastust
- garanteeritud aastased dividendid – 23 vastust
- investeeringule kindlustuskaitse – 2 vastust

Lisa 2 järg

Teema 4 – kulutamine ja krediidi kasutamine

Laenu on kasulik võtta, kuna inimene saab:

- müüa oma vara – 4 vastust
- tõsta oma varade netoväärtust – 13 vastust
- vähendada riski aktsiatesse investeerimisel – 3 vastust
- **osta kaup või teenust täna ning maksta selle eest hiljem** – 91 vastust

Kes saab kasu laenutehingust?

- Laenuandja – 44 vastust
- Laenuvõtja – 3 vastust
- **Laenuandja ja laenuvõtja** – 64 vastust
- Mitte keegi – 0 vastust

Mida laenuandjad arvestavad, kui nad hindavad inimese krediidikõlblikkust?

- Perekonnaseisu, sugu, elukohta – 0 vastust
- **Iseloomu, tagatist, võimekust raha tagasi maksta** – 49 vastust
- Laenu pikkust, usaldusväarsust, vahendustasu – 31 vastust
- Elukutset, sidemeid, tuluallikaid – 28 vastust

Kui laenu otsustatakse võtta kümne aasta asemel kolmekümneks aastaks, siis on igakuine makse:

- **väiksem ja makstav intress suurem** – 89 vastust
- suurem ja makstav intress suurem – 1 vastust
- väiksem ja makstav intress väiksem – 17 vastust
- suurem ja makstav intress väiksem – 4 vastust

Milline on suhe intressimäära ja inimese suutlikkuse vahel maksta laen tagasi?

- Suhe on olemas, aga see võib olla nii otsene kui ka kaudne – 28 vastust
- Mida tõenäolisemalt inimene raha tagasi maksab seda kõrgem intressimäär – 7 vastust
- **Mida vähem tõenäolisemalt inimene raha tagasi maksab seda kõrgem intressimäär** – 47 vastust
- Suhe nende näitajate vahel puudub – 29 vastust

Lisa 2 järg

Teema 5 – Raha haldamine

Abe väljaminekud olid sellel kuul suuremad kui sissetulekud. Milline neist väidetest on antud informatsiooni arvestades õige?

- Abe sissetulek oli see kuu väiksem kui eelmisel kuul – 10 vastust
- **Abe säästud on vähenenud** – 97 vastust
- Abe sissetulek oli see kuu suurem kui eelmisel kuul – 3 vastust
- Abe säästud on kasvanud – 0 vastust

"Kõigepealt maksa endale" tähendab, et:

- kõik arved makstakse enne säästmist – 25 vastust
- **kulutamiseks jääb see, mis säästmisest alles jäi** – 47 vastust
- püsikulud makstakse enne kui muutuvkulud – 39 vastust
- kui rahast jääb puudu, siis kasuta krediitkaarti – 0 vastust

Millist tüüpi kindlustus kaitseb kohtuprotsessist tuleneva rahalise kahju eest?

- **Vastutuskindlustus** – 95 vastust
- Õnnetusjuhtumikindlustus – 9 vastust
- Pikaajaline elukindlustus – 4 vastust
- Kodukindlustus – 1 vastust

Mille tagab kohustuslik liikluskindlustus?

- Sissetuleku kui kindlustusevõtja ei ole võimeline peale õnnetust töötama – 1 vastust
- Katab kindlustusevõtja masinale ilmastiku, tule või varaste poolt tehtud kahju 9 vastust
- **Katab kindlustusevõtja poolt tekitatud varalise kahju kolmandale osapoollele** – 64 vastust
- Katab masinale tehtud kahju, kui see on õnnetuses kannatada saanud – 32 vastust